

Cosima Rughiniș – Universitatea București

Articolul este o explorare în domeniul valorilor care ghidează comportamentul în relații intime. Abordarea este comparativă, centrată pe opt țări: România, Bulgaria, Ucraina, Polonia, Cehia, Franța, Germania și Italia.

Analiza este structurată în trei părți: 1.o discuție teoretică referitoare la schimbările petrecute în relațiile de cuplu în procesul modernizării. Discuția este centrată pe conceptele de „iubire romantică” și „relații pure” (A. Giddens); 2.o analiza comparativă ale celor patru țări menționate anterior, în ceea ce privește comportamentul familial, toleranța către comportamente intime neconvenționale (prostituție, homosexualitate, avort, divorț, adulter, sex întâmplător), simetria rolurilor de gen, și așteptările legate de condițiile unei căsnicii fericite; 3. o analiză comparativă a societății românești în perioada 1993-1999, discutând schimbările valorice apărute în acest interval.

Observații privind scopul și metoda lucrării

Lucrarea de față este în principal un studiu al *relațiilor de cuplu* – fie ele oficializate sau nu prin căsătorie, homosexuale sau heterosexuale. Printre subiectele atinse se află sexualitatea (adulterul, prostituția, intimitatea sexuală a soților, homosexualitatea), distribuția rolurilor într-o familie (cine este “părinte” și cine este aducător de venit), condițiile necesare pentru o căsnicie fericită. Obiectul de studiu al acestei lucrări nu sunt însă *comportamentele* intime propriu-zise, ci *valorile* pe care oamenii le nutresc în această privință. Datele pe care le-am avut la dispoziție au constat din răspunsurile oamenilor la întrebări precum:

- Ce comportamente sexuale și familiale sunt normale (tolerabile), și ce comportamente sunt scandaloase (intolerabile)?
- Cine este bine să aibă grijă de copii într-o familie și cine trebuie să lucreze?
- De ce anume depinde succesul unei căsnicii?

- Cât de importante sunt, în cele din urmă, familia și relația de cuplu pentru viața oamenilor?

Puținele date privind comportamentul efectiv al oamenilor se referă la comportamentul religios (frecvența mersului la biserică) și la comportamente familiale precum participarea într-o relație de cuplu stabilă, oficializarea acestei relații prin căsătorie, experiența divorțului, sau locuirea cu părinții.

Lucrarea este împărțită în trei părți. Prima parte este o trecere în revistă a literaturii sociologice privind iubirea și familia, unde încerc să stabilesc la ce anume ne putem aștepta din partea datelor empirice. Care sunt fenomenele pe care este probabil să le identificăm în sfera relațiilor intime? Date fiind schimbările prin care a trecut viața familială în ultimul secol, cum anume ne așteptăm să răspundă oamenii la întrebările puse în chestionarul cercetării?

Odată concretizate așteptările noastre, în continuare le voi testa prin comparația cu datele oferite de persoanele intervievate, pentru a vedea care ipoteze se confirmă și care sunt infirmate. În a doua parte, voi explora *diversitatea*

valorilor care ghidează comportamentul intim al oamenilor. Pe baza unei liste de criterii, voi crea tipologii, încercând să surprind principalele "caractere", "personaje" din viața intimă europeană. Comparând românii cu alte șapte națiuni incluse în acest studiu (bulgarii, cehii, polonezii, ucrainenii, italienii, francezii și germanii) voi vedea unde ne aflăm pe o hartă imaginară a cuplurilor europene.

În partea a treia, voi urmări schimbările survenite în România în perioada 1993 – 1999 – unde ne aflăm, și încotro ne-am îndreptat.

Datele sunt furnizate de bazele de date din 1993 și 1999 ale studiului internațional „Ancheta privind valorile europene” („European Values Survey”), cercetare realizată în România de Institutul de Cercetare a Calității Vieții.

Metodele de prelucrare a datelor sunt în principal calcularea frecvențelor și a valorilor medii, analiza factorială și analiza *cluster*. Partea de analiză empirică a lucrării se bazează în mare măsură pe compararea frecvențelor sau a valorilor medii a diferitelor tipuri de răspunsuri de la o națiune la alta, sau de la un an la altul. În ceea ce privește comparațiile internaționale, toate diferențele subliniate și analizate sunt diferite de zero cu o probabilitate de eroare de sub 1 la mie ($p = 0.00$), datorită volumelor mari ale eșantioanelor comparate (între 1000 și 2000 de persoane pentru fiecare țară – vezi Anexa 1). În partea a treia, în care voi analiza evoluția judecăților făcute de români pe categorii de vârstă, semnificația statistică a diferențelor analizate este variabilă, fiind precizată pentru fiecare tabel (categoriile comparate fiind mult mai reduse ca volum, între aproximativ 100 și 300 de persoane).

În ceea ce privește comparația realizată între statele incluse în studiu¹, metoda principală este *analiza cluster*, prin care indivizii dintr-un eșantion sunt clasificați într-un număr dat de grupuri în funcție de răspunsurile lor la niște întrebări-criteriu. Numărul de grupuri l-am stabilit prin încercări succesive, alegând clasificarea care a generat tipologia cea mai ușor interpretabilă. Întrebările criteriu trebuiau să satisfacă cerința *comparabilității* – și anume, înțelesul lor de la o țară la alta să fie relativ constant (indicatorii să fie valizi). Pentru a elimina întrebările al căror sens varia fie din cauza traducerii în limba națională respectivă, fie datorită unor particularități culturale, am realizat *analize* (extragerea de componente principale) prin care o serie de indicatori observabili (întrebări din chestionar) ai aceluiași fenomen sunt reduși la una sau mai multe dimensiuni latente. Eliminând și introducând succesiv diverse variabile, am ajuns în cele din urmă la structuri dimensionale relativ stabile, reținând pentru analizele ulterioare numai indicatorii care au satisfăcut condiția de comparabilitate a structurilor dimensionale (între țări). Aceste întrebări au fost folosite drept criterii de clasificare.

Tematica relațiilor de cuplu în literatura sociologică

Analiza sociologică a iubirii nu are în vedere sentimentul iubirii, ci modul în care aceasta este înțeleasă și în consecință comunicată. Oamenii iubesc conform unor reguli, care se schimbă în timp – chiar dacă sentimentele pot rămâne aceleași. Noi ne interpretăm și ne judecăm sentimentele – clasificându-le sau condamându-le, de exemplu. Există

¹ Am ales statele europene cele mai apropiate istoric, cultural sau geografic de România. Din păcate, la data redactării textului, datele despre Ungaria nu au fost disponibile.

iubiri permise și iubiri interzise, iubiri utile și iubiri zadarnice, iubiri mărețe și iubiri ridicole, și tot felul de alte subspecii. Criteriile care ne spun ce persoane sunt demne de a fi iubite și în ce fel variază de la societate la societate și de la epocă la epocă. Iubirea, dincolo de realitatea sa psihologică individuală, are o realitate socială: ea este inserată în discursuri (literare, religioase, medicale, psihologice ș.a.), ea unește sau desparte oamenii.

La limită, iubirea poate fi analizată ca un limbaj: Niklas Luhmann tratează iubirea ca pe un *mediu simbolic generalizat de comunicare*, un “*set de instrucțiuni de comunicare*” (Luhmann 1986, p.19). Acesta poate fi folosit indiferent de existența sau inexistența sentimentelor propriu-zise. “Iubirea ca mediu nu este ea însăși un sentiment, ci mai degrabă un cod de comunicare, după ale cărui reguli se pot exprima, forma și simula sentimente, se pot nega sentimente, se pot imputa altora” (Luhmann 1986, p.20). Iubirea nu este singurul limbaj al oamenilor. Există de exemplu și un limbaj economic (*banii*, care sunt un set similar de reguli de comportament), sau un limbaj al cunoașterii (*adevărul*, sau *sacralul* sunt coduri care orientează comunicarea într-un mod specific științei, respectiv religiei). Dacă toate aceste limbaje erau

odinioară îmbinate, în societatea contemporană ele devin din ce în ce mai distincte, corespunzând chiar unor logici diferite. Sociologul observă, pe de o parte, acest proces de *autonomizare*, iar pe de altă parte descrie specificitatea fiecărui limbaj.

Procesul prin care *iubirea devine un limbaj de sine stătător, autoreferențial*, este deseori conceptualizat în trei mari etape. Etapa inițială este cea a societății stratificate, tradiționale, a familiei-echipă, în care iubirea din interiorul căsătoriei este clar distinctă de iubirea din exteriorul căsătoriei, de pasiune (vezi Ariès 1998 b, de Rougemont 2000). În faza următoare, modernă, familia tradițională este înlocuită de familia conjugală (Ferréol 1994) în care domină dragostea romantică (Giddens 2000), o încercare de a îmbina căsnicia cu pasiunea, durată cu extazul. În societățile occidentale contemporane, familia modernă lasă loc în ultimele decenii ale secolului XX unei familii “cu doi salariați” (Ferréol 1994), postmoderne (Ghebra și Tessier 1994), unită de dragostea confluentă (Giddens 2000), minimală (Luhmann 1986).

Am sistematizat în tabelul de mai jos principalele tipuri de familie, așa cum apar ele conturate în literatura dedicată relațiilor de cuplu:

Tabelul 1. Stadii ale transformării relațiilor de cuplu

Tip de familie	Distribuția rolurilor casnice	Importanța sexualității	Iubirea dintre parteneri
Familie tradițională, echipă	Asimetrie totală de roluri între bărbat și femeie	Sexualitatea este subordonată reproducerii	Distincție clară între dragostea casnică și dragostea extraconjugală, pasională
Familie modernă / conjugală	Asimetria continuă în ciuda aspirațiilor spre egalitate	Împlinirea sexuală este importantă, dar ea “vine de la sine” dacă există iubire	Dragostea romantică: încercare de unificare a celor două
Familie postmodernă / cu doi salariați	Simetrie	Împlinirea sexuală este importantă și necesită eforturile partenerilor, o tehnică erotică	Relație pură, dragoste confluentă

Dragostea pasiune și dragostea romantică

Într-o societate tradițională, familia nu este numai un loc de petrecere a timpului liber, ci un temelie al supraviețuirii economice, principalul generator de status social. Prin urmare, căsătoria este o chestiune serioasă, care, se considera, nu putea fi lăsată pe seama tinerilor și cu atât mai mult pe seama orbirii pasiunii. Cine nu știe, la urma urmei, că pasiunea este o nebunie? *Iubirea pasională*, observă A. Giddens (2000), dezrădăcinează indivizii, îi face să uite de conveniențele sociale și îi duce la gesturi nesăbuite. Universul persoanei îndrăgostite se destructurează, pentru a se restructura gravitând în jurul persoanei iubite. Poate însă un demers cooperativ vital, precum familia, să fie întemeiat pe o astfel de forță centrifugă? Timp de secole răspunsul a fost negativ.

În majoritatea societăților și în majoritatea secolelor, iubirea dintre soț și soție nu era și nu trebuia să fie pasională – ci, mai degrabă, companională, dominată de rațiune, de spirit pragmatic, urmărind grija și susținerea reciprocă a soților (vezi Iluț 2000, p. 148). Iubirea pasională nu putea fi decât extraconjugală. Începând însă aproximativ în secolele XVII-XVIII, sub influența limbajului iubirii curtențești și a poemelor trubadurilor, apare în Occident o nouă configurație sentimentală, cea a *iubirii romantice*.

Iubirea romantică vrea să unească durată cu pasiunea într-o relație legitimă socialmente; ea este parte a societății, chiar dacă aparent i se opune. "Spre deosebire de *amour passion*, care dezrădăcinează arbitrar indivizii, dragostea romantică îi desprinde de circumstanțele sociale mai largi într-un mod diferit. Ea prilejuiește o traiectorie de viață pe termen lung, orientată spre un viitor anticipat dar totuși maleabil; și

crează o "istorie comună" care ajută la separarea relației conjugale de alte aspecte ale organizării familiei și îi conferă un primat aparte" (Giddens 2000, p. 47) Iubirea romantică este mai "rezonabilă" decât iubirea pasională – măcar pentru faptul că este continuu supusă gândirii și comunicării. "Dragostea romantică presupune un anumit grad de auto-interogare. Ce simt eu pentru celălalt? Ce simte celălalt pentru mine? Sunt oare sentimentele noastre destul de "profunde" pentru a susține o relație de durată?" (Giddens 2000, p. 47). Circumstanțele sociale nu mai sunt considerate capabile să întemeieze o relație: este nevoie de o "potrivire a sufletelor". Persoana iubită este persoana "aleasă", iar cei doi sunt "meniți" să fie împreună. Acesta nu este puțin lucru: observăm că, dacă familia a început să fie întemeiată pe iubire, este vorba despre o iubire foarte serioasă, care ține de destin și nu de capriciu.

Desigur, romantismul căsătoriilor s-a afirmat în practică mult mai lent decât în literatură. Christina Hardyment observă că în 1930 "anunțurile de căsătoriile din ziarele locale franceze înregistrau perspectivele de moștenire, dotele și ocupațiile părților implicate" (Hardyment 2000, 37). Antoine Prost consideră de asemenea că în Franța schimbarea decisivă a modelului familial tradițional apare după anii '30 (Prost 1997, p. 68), când sentimentele și sexualitatea devin din ce în ce mai relevante pentru căsnicie.

Critica iubirii romantice

Ce putem spune despre iubirea romantică? Unde a reușit, și unde a eșuat acest nou cod sentimental? Pentru a evalua, avem nevoie de criterii. A. Giddens propune criteriul *democratizării* vieții personale – măsura în care indivizii sunt *autonomi*, capabili să-și realizeze "*proiectul reflexiv al sinelui*" (Giddens

2000, p. 179). Democrația presupune într-o relație, ca și într-o comunitate, o oarecare doză de *egalitate*, care să permită negocierea echilibrată a rolurilor *complementare*. Această minimă egalitate se poate referi, într-o relație, la o distribuție rezonabil egală a resurselor (venit, educație, timp liber), care să elimine relațiile de dependență. Acesta este principalul punct în care dragostea romantică eșuează, din perspectiva lui Giddens:

“Dragostea romantică a avut mult timp o trăsătură egalitaristă, intrinsecă ideii că o relație poate deriva din implicarea emoțională a două persoane, mai curând decât din criteriile sociale externe. *De facto*, însă, dragostea romantică este complet subiectivă în termenii puterii. Căci visele de dragoste romantică ale femeilor au dus mult prea des la crunte subjugări casnice” (Giddens 2000, p. 62-63).

În afară de subjugarea femeii, care atentează la autonomia sa personală, Giddens remarcă și inegalitatea emoțională dintre soț și soție: soției îi revin dreptul și responsabilitatea afecțiunii, empatiei, pe când soțului îi revin dreptul și responsabilitatea rațiunii și autorității.

Aceste asimetrii nu permit o comunicare deplină, o negociere totală a relației; comportamentele individuale sunt încă prescrise, și deci limitate, de așteptări de rol rigide. Dependența materială a femeii și dependența emoțională a bărbatului creează piedici în împlinirea personală.

Spre deosebire de Anthony Giddens, care critică relația romantică deoarece aceasta este nedesăvârșită pe direcția pe care a deschis-o, Denis de Rougemont condamnă chiar principiul iubirii romantice – încercarea de a uni căsătoria, adică durata, cu pasiunea. Această încercare îi pare a proveni, în cele din urmă, dintr-o neînțelegere, dintr-

o denaturare a mitului iubirii pasionale. “Tristan nu o iubește pe Isolda, ci iubirea însăși, iar dincolo de această iubire, moartea, adică unica descătușare a eului vinovat și înrobii” (de Rougemont 2000, p. 333). Iubirea pasională nu era menită acestei lumi, ea proiecta îndrăgostiții în eternitatea lumii de dincolo – nu în durata cotidiană. Pasiunea este generată de o tensiune, de o neîmplinire – are nevoie de un obstacol care să provoace aventura și încântarea. Căsnicia însă se bazează pe predictibilitate, pe cunoaștere reciprocă, pe cooperare – și nu pe mister sau primejdie. Cum poate fi descoperită aventura într-o căsnicie? Aceasta este marea provocare ce destramă, în viziunea lui de Rougemont, viețile familiale ale contemporanilor săi.

“Ceea ce explică, după părerea mea, starea actuală de de-moralizare generală este contradicția în sânul căreia trăim, contradicția nelămurită dintre două morale (...). Ne străduim să reînnoim obstacolul și conflictul. Ne imaginăm că femeia aflată în brațele noastre este altfel, o deghizăm și o îndepărtăm către vis (...) Iată că, în locul sabiei cavalerului, între burghez și soția lui se ridică visul vicelan al soțului care nu-și poate dori soția decât dacă-și imaginează că ea îi este amantă” (de Rougemont 2000, p. 301, 307-308).

Din această perspectivă, iubirea romantică înseamnă riscul de a trăi inautentic, stimulat de fantezii, în căutarea unei pasiuni de neatins în această viață. Cum poate fi reconciliată aventura cu cotidianul? Literatura cavaleriească ne este de puțin folos aici.

Anthony Giddens observa (vezi mai sus) că iubirea romantică reușește să detașeze cuplul de societate fără să-l rupă complet, prin crearea unui *destin comun*, care este proiectat în viitor asigurând o autonomie traiectoriei îndrăgostiților. Cuplul își creează un trecut comun și își schițează un viitor propriu, numai al lor. La periferia acestui “noi” gravitează

restul societății. Soluția pe care o propune de Rougemont este asemănătoare, împingând cuplul pe o traiectorie temporală, în căutarea însă nu a unui viitor anume, ci a *cunoașterii reciproce*. “Nu este Celălalt, oricine ar fi el, chiar Inaccesibilul, și nu este orice femeie iubită o Isoldă, în ciuda faptului că nici o interdicție morală și nici un tabu nu simbolizează, pentru a satisface necesitățile fabulei și comoditatea romancierului, esența însăși a obstacolului excitant, cel care nu va depinde niciodată decât de ființa însăși: și anume autonomia persoanei iubite, singularitatea ei fascinantă?” (de Rougemont 2000, p. 428).

Alteritatea, personalitatea profundă a unei persoane poate prilejui o aventură redevabilă – dacă provocarea este acceptată. Cunoașterea celuilalt nu este însă un demers facil – ci o operă propriu-zisă, care necesită dedicare. Astfel, o asemenea relație, în care pasiunea este stârnită nu prin fantezii superficiale ci prin cunoașterea din ce în ce mai profundă – dar niciodată deplină – a celuilalt, este în mod necesar o relație *fidelă*. “Fidelitatea pe care am preamărit-o și pe care mulți o confundă cu un regulament stabilit de secția de moravuri, cu nu-știu-ce măsură represivă sau, în cel mai bun caz, cu o virtute pe care ne-o impunem singuri, este pur și simplu condiția *sine qua non* a oricărei opere de artă sau de viață a cărei elaborare necesită timp și concentrarea tuturor facultăților” (de Rougemont 2000, p. 428).

Creșterea ratelor divorțialității și în general creșterea numărului de relații temporare ne arată fie că multe persoane au căutat alte provocări decât cunoașterea reciprocă, fie că identificarea unei persoane a cărei cunoaștere să merite efortul și dedicarea nu este deloc un lucru simplu.

De la dragostea romantică, încotro?

În spatele schimbărilor apărute în înțelegerea și practica iubirii se află transformări sociale de anvergură, adevărate mișcări tectonice – precum *autonomizarea* diferitelor sfere sociale și, în strânsă asocieră cu aceasta, *individualizarea*.

Prima schimbare constă în diferențierea progresivă a tipurilor de activități umane – de exemplu activitățile economice, științifice, filosofice, didactice, juridice, religioase, artistice etc. Dacă în urmă cu câteva secole acestea se întrepătrundeau, iar binele, sacralul, adevărul și frumosul erau fațete ale unei singure valori, acum fiecărui domeniu de activitate îi corespunde o logică specifică, ireductibilă la celelalte. Profitul și eficiența economică nu indică sacralitatea sau dreptatea, nici adevărul; după cum adevărul nu înseamnă frumusețe, sau justiție. “Mișcarea caracteristică a modernității, se poate argumenta, e orientată spre crearea sistemelor de referință internă – *ordini de activitate determinate de principii interne ale lor însele*” (Giddens 2000, p. 166, subl.n.). Autonomia a devenit treptat cuvântul de ordine și în viața intimă – însemnând o importanță descrescătoare a condițiilor externe. Iubirea a început să-și fie autosuficientă: relația nu mai are nevoie, pentru a se menține, decât de relaționare. Circumstanțe precum averea, frumusețea, statutul social, sau vârsta devin irelevante. Iubirea contemporană este *reflexivă* – adică se întemeiază prin ea însăși, nu prin vreo caracteristică exterioară. Iubesc pentru că iubesc – aceasta este motivația tipică. “Pe măsură ce mediul de comunicare al iubirii s-a extins și a fost universalizat, s-a renunțat la imitațiile unor caracteristici predefinite, și iubirea a trebuit să se bazeze pe propria-i facticitate” (Luhmann 1986, p.137).

Această autonomizare înseamnă și o specializare crescândă a activităților, care devin în același timp tot mai impersonale: persoana care le realizează nu mai este relevantă decât în ceea ce privește competența ei specifică în domeniu.

Depersonalizarea crescândă a relațiilor interumane (teoretizată intens odată cu apariția sociologiei la sfârșitul secolului XIX) a însemnat creșterea importanței relațiilor intime (în special a iubirii) pentru persoana umană. Ph. Ariès observă că “astăzi sentimentul este captat de familie. Aceasta, altădată, nu deținea monopolul asupra lui. (...) El [sentimentul, n.n.] iriga numeroase relații de serviciu care sunt astăzi înlocuite de contract. Viața socială era organizată pornind de la legături personale, de dependență și de patronaj, ca și de într-ajutorare. Raporturile de serviciu, raporturile de muncă erau raporturi de la om la om, care evoluau de la prietenie sau de la încredere la exploatare și ură – cea ură care seamănă cu iubirea” (Ariès 1998 c, p. 93-94). Familia și relațiile intime în general au devenit în mare parte refugiul sentimentalității, al exprimării personale depline.

Depersonalizarea relațiilor interumane și autonomizarea relațiilor intime vin odată cu *individualizarea* societății. Persoanele încep să se definească și să fie definite ca indivizi singulari - și nu ca membri ai unei comunități sau a unei categorii sociale. Cu cuvintele lui N. Luhmann, definirea individului prin includere (ca membru) lasă loc definirii individului prin excludere (individualitatea nu reiese din apartenența profesională, religioasă, familială și din nici o altă apartenență; individualitatea este, într-un sens, reziduală – ea transcende toate categoriile). Individualizarea înseamnă, pe de o parte, că o serie întregă de comportamente care anterior erau fie

prescrise, fie proscrie, acum sunt la alegere. În al doilea rând, individualizarea înseamnă că fericirea individuală, libertatea și împlinirea persoanei sunt considerate scopurile principale, legitime ale comportamentului (vezi Elster, Halman, și de Moor 1993, p. 18).

Dacă dragostea romantică însemna o *autonomie a cuplului* familial (al cărui destin singular unea două jumătăți complementare, bărbatul și femeia) – individualizarea a mers mai departe spre *autonomizarea indivizilor*. În nou tip de relație, soțul și soția se definesc în primul rând ca persoane, și nu ca roluri domestice. “Astăzi, cu excepția maternității, familia nu mai e decât reuniunea unor indivizi din care momentan e alcătuită; (...) iată că familia e judecată de-acum înainte în funcție de contribuția pe care o aduce la propășirea vieților private individuale” (Prost 1997, p.73). Dependența reciprocă ce caracteriza dragostea romantică (vezi mai sus) lasă loc democrației, autonomiei personale a fiecărui participant în relație. “Viața privată se dedublează într-o oarecare măsură: înăuntrul vieții private a familiei se instituie de-acum înainte o viață privată individuală” (Prost 1997, p. 48)

Această relație, autonomă ea însăși dar bazată pe autonomia individuală, democratică, simetrică, este, în termenii lui Anthony Giddens, “relația pură”, relația de “dragoste confluentă”.

Relația pură și dragostea confluentă

Relația pură este o “situație unde relația socială a fost inițiată numai pentru ea însăși, pentru ceea ce poate obține fiecare persoană dintr-o asociere susținută cu cealaltă, și se continuă numai în măsura în care amândoi partenerii consideră că le aduce suficiente satisfacții pentru ca fiecare s-o mențină” (Giddens 2000, p. 59). Nemaifiind în serviciul societății, ci în serviciul indivizilor,

limbajul în care este înțeleasă relația și regulile de comportament în cadrul ei se schimbă. Dragostea confluentă, sentimentul asociat acestei relații, diferă pronunțat de dragostea romantică. “Dragostea confluentă este activă, contingentă și prin urmare contrară calităților de “veșnicie” și “unicitate” ale complexului iubirii romantice. (...) Cu cât dragostea confluentă se consolidează mai mult ca posibilitate reală, cu atât scade în importanță găsirea unei *persoane deosebite* și contează tot mai tare *relația deosebită*” (Giddens 2000, p. 62).

Dragostea confluentă nu este între două persoane care erau cumva “menite” una pentru cealaltă, ci între două persoane care s-au găsit mai mult sau mai puțin întâmplător. Ele nu *sunt* alese, ci *se aleg* încontinuu una pe cealaltă. Iubirea confluentă nu este dată, nu izvorăște dintr-o compatibilitate perfectă, preexistentă, a partenerilor, ci este rezultatul încercărilor de compatibilizare, de înțelegere reciprocă. Este vorba de un *proces de producție* mai mult decât de o armonie statică. Și, ca orice proces de producție, necesită efort și tehnică.

Este nevoie de o tehnică de comunicare, de rezolvare a conflictelor, dar nu în ultimul rând de o tehnică sexuală. “Dragostea romantică e sexuală, dar se înscrie în afara contextului de *ars erotica*. Satisfacția sexuală și fericirea, mai ales sub forma fantezistă a romantismului, sunt presupuse a fi garantate de însăși forța erotică pe care o provoacă dragostea romantică. Dragostea confluentă introduce pentru prima oară ars erotica în miezul relației conjugale și face din realizarea plăcerii sexuale reciproce un element cheie pentru susținerea sau dizolvarea relației” (Giddens 2000, p. 63).

Acest tip de relație, deși a apărut prin schimbările succesive ale intimității heterosexuale, este în multe privințe asemănătoare cu relațiile homosexuale.

Relația pură și homosexualitatea

Relațiile homosexuale oferă un model de relație afectivă liberă de constrângerile instituționalizării (Pollak 1998, p. 59 – 60). Acest model poate fi util în ordine analitică – de exemplu Anthony Giddens, dorind să studieze dinamica intrinsecă a relației pure, alege să observe relațiile între femeile lesbiene. Strategia sa este justificată de dorința de a elimina distorsiunile pe care diferențele psihologice actuale dintre femei și bărbați le impun asupra unei relații heterosexuale. Autorul observă că “de când căsnicia “în sens tradițional” a început să dispară, pionierii în această privință sunt homosexualii – principalii experimenterii de zi cu zi. De o bucată de vreme, ei experimentează o situație care devine tot mai comună pentru cuplurile heterosexuale” (Giddens 2000, p. 131).

M. Pollak și Ph. Ariès observă de asemenea că în statele occidentale toleranța față de homosexualitate este asociată și cu un alt tip de deschidere: acceptarea relațiilor homosexuale ca model pentru cele heterosexuale, ca una dintre sursele interesante de informații dar și de stil, tehnică de viață. Ph. Ariès crede că toleranța față de homosexualitate provine “dintr-o schimbare în reprezentarea sexelor - nu numai a funcțiilor lor, a rolurilor lor în profesii, în familie, ci a imaginilor lor simbolice” (Ariès 1998 c, p. 86). Stilul *discò* sau stilul *macho* sunt oferite de autori ca exemple ale confluenței între identitatea homosexuală și cea heterosexuale.

Totuși, există o diferență importantă între relațiile homosexuale și cele heterosexuale – derivată din istoria particulară a fiecăror. Homosexualii trebuie să facă față obstacolelor impuse de un *alt gen de instituție* decât cea a familiei tradiționale – și anume, de instituția unei *piețe sexuale* foarte bine

dezvoltate (cel puțin în statele occidentale). M. Pollak observă o modalitate specifică de adaptare – întemeierea unei rețele de amiciții intime, dar ne-sexuale. “Micile grupuri de prieteni, adesea formate din foști amânți care au avut toți în trecut relații sexuale unii cu alții, formează un fel de “familie homosexuală lărgită”. De altfel un fel de tabu al incestului interzice frecvent contactul sexual ocazional în aceste grupuri legate prin sentimente fraterne” (Pollak 1998, p. 70).

Relația pură și cuplurile consensuale

Cuplurile consensuale, care trăiesc împreună fără a fi căsătorite oficial, oferă un prilej de explorare mai detaliată a provocărilor relației pure. Respingând oficializarea, îndrăgostiții încearcă să realizeze o relație integral *autosuficientă*. André Béjin observă, în ton cu Denis de Rougemont, că această ambiție este riscantă. “Coabitarea juvenilă contemporană poate apărea ca o încercare (problematică) de sinteză a caracteristicilor, greu de conciliat, ale vieții conjugale și ale legăturilor extraconjugale” – comportament care “caracterizează obsesia modernă de a câștiga pe toate planurile și de a nu sacrifica nici una dintre posibilități” (Béjin 1998, p. 178).

Fragilitatea acestei relații este ceea ce o face valoroasă în ochii partenerilor. Ea oferă un spațiu vast de alegeri. Partenerii sunt liberi să stabilească reguli care să protejeze cuplul de disoluție – privind de exemplu fidelitatea sexuală, sau distribuția responsabilităților casnice. Aceste reguli nu au însă nici un sprijin extern. Partenerii pot utiliza însă, în elaborarea lor, concepții mai mult sau mai puțin *tradiționale* privind natura celor două sexe, cât timp ele sunt împărtășite de comun acord. A. Béjin observă chiar o nouă traducere a tradiționalei morale

duală a fidelității: infidelitatea bărbatului este o amenințare mai mică la adresa cuplului, deoarece bărbații fac o disociere mai clară între sex și iubire decât femeile. Comportamentele tradiționale nu sunt deci excluse într-o relație consensuală – dar, ca și în cazul furnicii Z din filmul cu Woody Allen, ele se întâmplă doar când sunt *alese*.

Dacă Denis de Rougemont observă o tensiune între durată și pasiune, A. Béjin identifică un conflict între conviețuirea practică și idealul simetriei. “Coabitarea juvenilă oscilează între acești doi poli: stabilirea unei complementarități favorabile vieții prelungite în comun, dar care conduce la specializarea fiecărui soț în anumite sarcini și astfel la diminuarea unor potențialități și, pe de altă parte, căutarea acestei “egalități”, acestei simetrii perfecte a cărei iluzie poate fi dată uneori de îmbrățișarea voluptoasă a corpurilor în momentul suprem. Această oscilație se traduce printr-o negociere neîncetată asupra diviziunii atribuțiilor: ineluctabile diferende între egali” (Béjin 1998, p. 180).

În aceste condiții, prinsă între exigențe contradictorii, care este viitorul relației pure?

Ne îndreptăm spre o criză a relației pure?

Diagnosticul de “criză” nu sunt rare și nu sunt nici recente. Pentru multe persoane, fie ele sociologi sau nu, familia tradițională este singura normală, singura care poate întemeia o societate. Schimbarea este văzută ca un pericol: “Deci, s-ar putea spune că familia românească evoluează – încă – pe linia caracteristică poporului nostru, în ciuda bulversării actuale (...). Dar cât va mai putea ea, oare, să rămână o instituție fundamentală a societății românești, ale cărei rădăcini se află în fondul sănătos al acestui popor?” (Mitrofan 1993, p. 477).

Alți observatori constată că în societatea contemporană exigențele la care este supusă o relație intimă sunt foarte mari. Conviețuirea cotidiană de durată este în conflict direct cu pasiunea, crede de Rougemont – găsind soluția în bogăția inepuizabilă a individualității umane. Dimpotrivă, autori precum Alvin Toffler consideră că individualizarea sporită este principalul inamic al unei astfel de relații: “Este posibil de demonstrat că, până și într-o societate relativ stagnantă, probabilitățile matematice sunt clar defavorabile oricărui cuplu care încearcă să atingă acest ideal al împlinirii paralele. (...) Într-o societate aflată în mișcare rapidă, în care multe lucruri se schimbă în mod repetat, în care soțul urcă și coboară o diversitate de scale economice și sociale, în care familia este iar și iar despărțită de cămin și comunitate, în care indivizii pleacă din ce în ce mai departe de părinți, de religia de origine, și din ce în ce mai departe de valorile tradiționale, este aproape un miracol dacă două persoane se dezvoltă în ritmuri cât de cât asemănătoare. Dacă, în același timp, durata medie de viață crește de la, să zicem, cincizeci la șaptezeci de ani, prelungind prin urmare perioada în care această acrobație a dezvoltării complementare trebuie să fie susținută, șansele împotriva succesului devin absolut astronomice” (Toffler 1972, p. 250).

Dacă de Rougemont supraestimează *dispoziția spre cunoașterea alterității* a majorității indivizilor umani, Toffler supraestimează *unicitatea individualității personale*. Cel puțin la acel nivel mediu de cunoaștere reciprocă pe care noi în majoritate îl practicăm și îl pretindem, mulți indivizi sunt asemănători și prin urmare compatibili. Iar o relație este ea însăși o sursă importantă de compatibilitate, având deseori capacitatea de a absorbi diferențele induse de mediul social.

Totuși, deși o relație fericită este posibilă, ea nu este ușor de obținut. Credința în existența acestor relații îi face pe oameni să le dorească și să le considere importante - dar dificultatea construirii lor îi face să recurgă la încercări repetate. Divorțul nu (mai) indică neapărat un eșec total și final. “Atitudinea favorabilă față de căsătorie în combinație cu acceptarea răspândită a divorțului pot fi înțelese ca un semn că, tocmai deoarece căsătoria este atât de mult prețuită, divorțul este acceptat în eventualitatea în care o căsătorie nu se ridică la nivelul așteptărilor” (van den Akker, Halman, de Moor 1993, p. 102). În cele din urmă, întrebarea este: câte persoane vor reuși să-și găsească partenerul potrivit – și cu ce cost.

Spre un nou echilibru ?

Dacă observatorii pesimiști observă un cerc vicios al degradării familiale, care se amplifică prin intermediul socializării deficiente sau datorită presiunilor infrastructurale (în special ocupaționale, datorită noilor schimbări în domeniul economic), observatorii mai optimiști cred că perioada actuală este una a tatonărilor, a explorării în vederea aflării unui nou echilibru familial. “A încerca să rezolvăm această criză a căsătoriei prin măsuri morale, sociale sau științifice, provenite din simpla dorință de a pune capăt degradării, n-ar însemna oare să negăm în mod arbitrar caracterul pe care pare să-l prezinte ea: acela al căutării, încă oarbe aproape, a unui nou echilibru al cuplului?” (de Rougemont 2000, p. 320). Mai mult, semne ale unui nou echilibru pot fi identificate, atât în ceea ce privește evoluția familiilor, cât și în ceea ce privește distribuția comportamentelor familiale.

În timp, tendința spre individualizare pare să se amplifice

numai până la un punct dat, un *plafon* din care ulterior ricoșează. “Semnele unei individualizări continue sunt contrabalansate de o creștere a importanței valorilor tradiționale asupra structurii familiale, mai cu seamă în unele dintre cele mai individualizate state. (...) Avem impresia că *pendulul individualizării se mișcă înapoi*, după ce oamenii au fost confrunțați cu consecințele ideilor duse prea departe. În mod particular în domeniul relațiilor primare, majoritatea persoanelor au experimentat aceste consecințe ele însele sau în mediul lor social imediat” (van den Akker, Halman, de Moor 1993, p. 109 – 110, subl.n.).

Dacă sfera relațiilor intime este autonomă, supusă doar liberului arbitru al participanților, este de așteptat o auto-reglare bazată pe *feed-back*: experiența personală dar și cea de “mâna a doua” îi vor ghida pe oameni în alegerile lor. Fiecare individ încearcă să țină în echilibru bunăstarea sa cu bunăstarea familiei sale (incluzând aici partenerul dar mai ales copiii); încercările de echilibrare la nivel individual se vor agrega într-un echilibru, mai mult sau mai puțin stabil, la nivel social. “Este interesant de remarcat că dorința pentru creșterea atașamentului față de familie este mai puternică în țările în care schimbările în modelele familiale au fost profunde (Norvegia și Finlanda) decât în societățile în care aceste schimbări au avut un rol mult mai mic (...)”, ceea ce ar putea semnifica “*fie conștientizarea dificultăților generate de schimbări și dorința de a consolida familia nucleară, fie dorința de creștere a atașamentului față de noile forme de familie*” (Mihăilescu 2000, p. 24, subl.n.)

Alte cercetări observă că, în ciuda așteptărilor, proporția comportamentelor familiale relativ tradiționale a rămas foarte mare. Oamenii sunt mai individualiști în vorbe decât în fapte, și

mai ales sunt mai permisivi în privința celorlalți decât în privința lor înșiși – ceea ce reprezintă o schimbare culturală majoră. “Acceptarea în creștere a relațiilor alternative nu înseamnă că oamenii se vor implica ei înșiși în astfel de relații. *Căsătoria nu mai este considerată indispensabilă, dar în același timp căsătoria este încă preferată*. Acest aparent paradox – care reprezintă în sine o schimbare culturală – reapare în următoarea concluzie a lui Thornton asupra relațiilor primare: “*Ceea ce s-a schimbat în aceste arii ale vieții familiale a fost o creștere a toleranței pentru comportamente anterior inacceptabile, dar nu și o creștere a implicării active în astfel de comportamente*” (Elster, Halman, de Moor 1993, p. 14, subl.n.).

Mai mult, implicarea activă în comportamente familiale considerate alternative nu reprezintă o implicare personală totală: indivizii aleg un comportament sau altul în funcție de *situație*, și mai ales în funcție de *perioada din viață* pe care o trăiesc. Moralitatea nu mai este absolută, ci situațională, permițând opțiuni variate pentru una și aceeași persoană. Riita Jallinoja observă că, în acest proces de transformare, “au apărut noi tipuri de *mentalități mixte*, care nu reprezintă o etapă provizorie anticipând o viitoare mare transformare care să înlocuiască familia tradițională cu structuri familiale alternative” (subl.n.).

Intimitatea este foarte importantă pentru copii dar și pentru adulți. Moss și Schwebel observă că adulții implicați în relații intime sunt mai rezistenți în fața unei serii întregi de îmbolnăviri și handicapuri fizice, au o rată mai scăzută de îmbolnăviri psihice și, chiar așa, sunt implicați mai rar în accidente de mașină decât restul populației! Întrebarea privind viitorul rămâne, în ce măsură opțiunile familiale individuale vor reuși să se agrege într-o opțiune socială rezonabilă (satisfăcătoare, dacă nu optimă).

Ipoteze

Pornind de la discuțiile de mai sus, am formulat un set de ipoteze orientative pentru studiul datelor de față:

- Existența unor categorii de persoane adeptе, integral sau parțial, ale unei "relații pure": o relație necondiționată de factori exteriori dar condiționată de factori interiori (sexualitate, afecțiune, comunicare), simetrică, bazată pe toleranță și respect față de opțiunile individuale;
- Frecvența mai ridicată a acestui tip de relație în culturile relativ *nereligioase* și în culturile *occidentale*;
- Existența simultană a unei *varietăți* de opțiuni și stiluri familiale;
- *Variația mai ridicată* a opțiunilor în cazul tinerilor decât în cazul adulților și mai ales a vârstnicilor;
- În cazul României, o *schimbare* spre acest tip de relație pură, sub influența atât a modelelor occidentale cât și a elementelor de modernitate apărute în modul de viață al cuplurilor în ultimele decenii.

Românii printre europeni

Fiind ghidați în așteptările noastre de discuțiile precedente asupra schimbării

Tablel 2. Comportament familial - persoane sub 35 de ani (% răspunsuri afirmative)

	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franta
Aveți o relație stabilă?	61	50	60	61	57	34	56	57
Dintre care: Sunteți căsătorit/ă cu această partenera / acest partener?	75	89	75	87	89	83	60	55
Ați divorțat vreodată?	6	8	9	2	13	1	6	3
Necăsătorit (Nu a fost căsătorit niciodată)	51	46	48	44	37	70	60	60
Locuiți cu părinții?	62	54	45	49	52	64	19	30
Aveți / Ați avut copii?	39		48	54	66	25	41	41

relațiilor de cuplu, vom vedea în ce măsură ele se confirmă sau nu comparând cele opt state incluse în analiză.

Comportamente familiale

Importanța familiei este un dat indiscutabil în toate cele opt țări. Vasta majoritate a persoanelor adulte (între 36 și 55 de ani) din toate țările trăiesc într-o relație stabilă și au (sau au avut) copii, cu variații relativ reduse.

Putem identifica însă niște profiluri naționale relativ distincte. Italienii se angajează relativ târziu în relații stabile – pe care preferă însă să le oficializeze; au cei mai mulți celibatari și, mai ales în tinerețe, au cel mai rar copii. Restul națiilor sunt relativ omogene în comportamentul intim la tinerețe, în jur de 60% dintre persoanele sub 35 de ani fiind implicate în relații stabile. Francezii sunt însă cei mai reticenți față de oficializarea relației – reticență pe care o întâlnim, dar oarecum diluată, și la vârstele adulte. Germanii tineri sunt și ei destul de reticenți în ceea ce privește oficializarea, dar nu și cei trecuți de 35 de ani. Francezii și germanii au proporțiile cele mai ridicate de celibatari după italieni – din alte motive însă, și anume datorită preferinței relativ ridicate pentru relații consensuale. Francezii și germanii sunt și cei care locuiesc cel mai frecvent separat de părinți, încă din tinerețe.

Țările din Europa Centrală și de Est au un model familial uniform (implicare frecventă în relații stabile, preferință netă pentru oficializarea acestora, divorțialitate medie, proporție redusă a celibatarilor, proporții relativ ridicate a persoanelor care locuiesc cu părinții), cu unele excepții. Ucrainenii și

cehii au cele mai ridicate rate ale divorțului, chiar și pentru persoanele de peste 56 de ani. Polonezii și mai ales italienii se află la cealaltă extremă, experiența divorțului fiind rară. Dintre adulți (persoane peste 35 de ani), bulgarii sunt cei care locuiesc cel mai frecvent cu părinții, chiar și la vârste mai înaintate.

Tabelul 3. Comportament familial – persoane între 36 și 55 de ani (% răspunsuri afirmative)

	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
Aveți o relație stabilă?	87	88	84	82	81	83	78	78
Dintre care: Sunteți căsătorit/ă cu această partenera / acest partener?	95	97	89	94	96	96	88	83
Ați divorțat vreodată?	14	13	30	12	27	5	26	19
Necăsătorit (Nu a fost căsătorit niciodată)	3	4	5	9	4	12	10	16
Locuiți cu părinții?	15	24	8	12	17	12	4	2
Aveți / Ați avut copii?	93		93	91	96	83	85	87

Variația cea mai mare a comportamentelor se înregistrează în cazul tinerilor (cu excepția divorțului, unde cea mai mare variație este în cazul adulților). Variațiile minime de comportament se înregistrează în cazul vârstnicilor, cu excepția divorțului (unde

tinerii sunt cei mai omogeni) și a existenței relațiilor stabile. În acest caz adulții sunt mai omogeni, probabil datorită riscului diferit de văduvie dintre țări (risc influențat, printre altele, și de diferența dintre speranța de viață a femeilor și cea a bărbaților).

Tabelul 4. Comportament familial – persoane peste 56 de ani (% răspunsuri afirmative)

	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
Aveți o relație stabilă?	66	73	63	54	65	72	64	66
Dintre care: Sunteți căsătorit/ă cu această partenera / acest partener?	99	98	95	97	98	99	96	91
Ați divorțat vreodată?	11	6	21	8	15	3	11	15
Necăsătorit (Nu a fost căsătorit niciodată)	2	3	3	4	3	6	3	6
Locuiți cu părinții?	1	7	3	1	3	2	1	1
Aveți / Ați avut copii?	93		94	92	96	89	89	89

Aceste diferențe de comportament familial nu influențează însă importanța subiectivă pe care familia o are pentru persoanele anchetate, în cele opt țări.

Importanța familiei pentru fericirea personală

Peste trei sferturi dintre persoanele intervievate consideră că familia este foarte importantă în viața lor, comparativ, de exemplu, cu aproximativ un sfert care apreciază că timpul liber este foarte important. Totuși, deși familia este *importantă* pentru vasta majoritate a indivizilor, gradul în care ea este considerată *necesară* pentru fericirea personală diferă de la țară la țară (vezi Tabelul 5.).

Românii și ucrainenii cred în cea mai mare măsură că bărbații și femeile au

nevoie de copii pentru a fi fericiți; tot ei, împreună cu bulgarii, sunt cei mai convinși că o relație de cuplu stabilă este importantă pentru a fi fericit. Părerile sunt mult mai omogene referitor la necesitatea unei familii cu doi părinți pentru fericirea copiilor: numai aproximativ o zecime din cetățenii tuturor țărilor analizate consideră că aceasta nu este necesară.

Cât privește instituția căsătoriei, numai aproximativ o zecime dintre români cred că este "demodată", față de o treime dintre francezi. Restul națiunilor oscilează între 10% și 20%.

Tabelul 5. Necesitatea familiei pentru fericirea personală a bărbaților dar și în general

Procent de acorduri:	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
Un bărbat trebuie să aibă copii pentru a se simți realizat	75	54	61	56	74	45	44	54
Pentru a fi fericit este important să fii căsătorit sau să ai o relație stabilă	84	80	69	73	78	63	65	66

Tabelul 6. Necesitatea familiei pentru fericirea femeilor și a copiilor²

Procent de acorduri:	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
Pentru a se simți realizată, o femeie trebuie să aibă copii	83	75	46	71	86	56	59	68
Pentru a crește fericit, un copil are nevoie de ambii părinți	95	97	87	97	97	92	90	87
Căsătoria este o instituție demodată	12	17	10	09	17	17	20	35

² Spre deosebire de întrebările din Tabelul 5, întrebările din Tabelul 6 nu ofereau posibilitatea unui răspuns neutru ("nici de acord, nici împotriva"), subiecții trebuind să aleagă fie răspunsul "de acord", fie "nu sunt de acord". Prin urmare, răspunsurile din cele două tabele nu sunt comparabile.

Relevanța religiei pentru problemele familiale

Românii cred în mai mare măsură decât restul națiunilor europene incluse în analiză că biserica oferă răspunsuri potrivite la problemele vieții de familie: aproximativ trei sferturi dintre români, comparativ cu numai aproximativ un sfert

în Franța, dar și în Bulgaria (vezi Tabelul 7). Pentru români, biserica are de îndeplinit nu numai un rol spiritual, ci și un *rol social*; de altfel, aproximativ jumătate dintre români cred că Biserica oferă răspunsuri potrivite pentru problemele sociale din țară.

Tabelul 7. “În general, credeți că biserica oferă răspunsuri potrivite la...”

(% răspunsuri afirmative)	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
nevoile spirituale ale oamenilor	89	56	68	83	83	72	50	55
problemele morale și nevoile individului	81	45	37	66	81	62	44	35
<i>problemele vieții de familie</i>	78	29	32	64	64	48	34	27
problemele sociale din țară	52	14	17	41	32	43	26	21

Românii oferă sistematic cele mai ridicate procente afirmative la întrebările privind relevanța Bisericii pentru viața oamenilor, mai ridicate chiar decât polonezii și italienii, care se duc mai frecvent la Biserică (vezi Tabelul 20). Există probabil un efect de dezirabilitate socială în raport cu Biserica în România, care dă seamă de această diferență semnificativă de comportament verbal.

Nici ocaziile festive din sânul familiei nu sunt în egală măsură valorizate religios. În ceea ce privește căsătoria, de exemplu, mai puțin de jumătate dintre cehii intervievați consideră că este necesară o ceremonie religioasă, comparativ cu aproape 100% dintre românii intervievați. *Franța, Germania și Cehia se grupează în același pol nerezligios, opus față de Polonia, România și Italia.*

Tabelul 8. “Credeți că este importantă ceremonia religioasă în următoarele situații?”

(% răspunsuri afirmative)	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
Naștere	98	78	43	96	87	89	50	61
Căsătorie	98	83	42	95	70	85	55	66
Moarte	98	89	51	96	86	89	61	73

Religiozitatea ridicată a românilor explică în mare parte intoleranța lor față de *comportamentele intime neconvenționale* – fie acestea sexuale (homosexualitate, prostituție, relații sexuale întâmplătoare, relații extraconjugale) sau familiale (avort și divorț).

Toleranța față de comportamente intime neconvenționale

Subiecții au fost rugați să dea o notă de la 1 la 10 referitor la cât de

justificat este fiecare dintre aceste comportamente, unde nota 1 însemna “niciodată justificat” iar nota 10 însemna “întotdeauna justificat”. Românii sunt, între țările analizate, *cei mai intoleranți* față de comportamentele sexuale neconvenționale, peste 70% dintre cei intervievați considerând că ele nu sunt niciodată justificate. În *Franța, Germania și Cehia*, statele cele mai liberale în această privință, *blamarea necondiționată* reprezintă sub un sfert din răspunsuri, în cazul homosexualității, și aproximativ

Valori europene în relațiile intime. Studiu comparativ

40% în cazul celorlalte tipuri de comportamente (vezi Tabelul 9).

Românii sunt de asemenea cei mai intoleranți față de divorț, o treime considerând că acesta nu poate fi niciodată justificat. Excepția de la regulă o constituie avortul, unde polonezii dau cele mai multe note minime de "1", urmați îndeaproape de români.

Liberalismul francez și cel ceh este asociat cu o definiție preponderent situațională a moralității: aproximativ trei sferturi dintre persoanele intervievate

cred că "nu există o limită clară între ce este bine și ce este rău; ce este bine și ce este rău depinde de la situație la situație". Românii și germanii, paradoxal, au o moralitate în mai mare măsură absolută – în ciuda diferențelor marcante în ceea ce privește toleranța (vezi ultimul item din Tabelul 9). Polonezii au cel mai frecvent o viziune absolută a moralității ("există o limită clară între ce este bine și ce este rău; aceste limite sunt valabile în orice situație").

Tabelul 9. Intoleranța față de comportamente sexuale neconvenționale, față de avort și divorț

(% răspunsuri afirmative)	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
Homosexualitatea: niciodată justificată	80	58	26	61	71	30	22	24
Prostituția: niciodată justificată	74	-	46	-	69	57	38	-
Relații sexuale intamplatoare: niciodată justificat	73	52	41	63	52	48	40	37
Relațiile extraconjugale: niciodată justificate	72	39	40	67	58	51	41	38
Avortul: niciodată justificat	40	19	13	45	32	32	23	15
Divorțul: niciodată justificat	33	17	7	26	24	18	13	8
Există o limită clară între bine și rău, limită valabilă în orice situație	42	35	25	52	44	42	41	27

Tabelul 10. Toleranța medie față de comportamente sexuale neconvenționale, față de avort și divorț

	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
Homosexualitate	1.91	2.66	5.50	2.84	2.35	4.83	5.34	5.20
Relații sexuale extraconjugale (adulter)	1.98	3.37	2.74	1.93	2.41	2.75	2.86	3.45
Relații sexuale întâmplătoare	2.00	2.68	2.87	2.22	2.65	3.07	3.07	3.81
Prostituție	2.18	-	2.76	-	1.98	2.40	3.98	-
Avort	3.91	5.02	5.49	3.59	3.85	4.04	4.89	5.60
Divorț	4.31	5.08	5.89	4.60	4.46	5.14	5.87	6.28

În Tabelul 10 observăm notele medii date de persoanele intervievate din cele opt țări. Considerând nota 5 o notă

"de trecere"³, putem vedea o distribuție foarte interesantă a acceptării acestor comportamente. Cehia și Franța sunt

³ Aritmetic vorbind, nota 5 este în prima jumătate a celor 10 note, indicând deci respingerea (minimă) a comportamentului evaluat. Nota 6 ar fi

statele cele mai tolerante, "acceptând" în medie avortul, divorțul dar și homosexualitatea. România, Polonia și Ucraina sunt statele cele mai intolerante, neacordând notă de trecere nici unuia dintre comportamentele vizate.

Care sunt însă comportamentele cele mai tolerate? În toate cele opt state, este vorba în primul rând de divorț și de avort. În ceea ce privește homosexualitatea, ea este relativ tolerată în cele trei state vest-europene și în Cehia, fiind însă puternic respinsă în celelalte. Homosexualitatea este deci o chestiune care diferențiază între valorile naționale europene. Este interesant să analizăm omogenitatea toleranței: cât de mult variază națiunile studiate între ele?

Deși ne așteptam să găsim cea mai mare eterogenitate în rândul tinerilor (sub 35 de ani), ca efect al diversificării modelelor de comportament, categoria de vârstă în care diferențele naționale apar cel mai pregnant sunt adulții (între 36 și 55 de ani).

De fapt, tinerii sunt mai puțin eterogeni în orientări chiar și în comparație cu vârstnicii (peste 56 de ani). Datele nu oferă și o explicație pentru acest fapt, dar putem să avansăm o ipoteză. Prima jumătate a secolului al XX-lea a fost dominată de intoleranță (relativ la standardele prezente), fiind relativ consensuală în acest sens.

Tabelul 11. Clasificarea persoanelor intervievate în cinci categorii, în funcție de notele date comportamentelor sexuale non-convenționale, avortului și divorțului⁴

	Categorie				
	1	2	3	4	5
Caracterizare globală (<i>nota medie</i> a fiecărei categorii pentru diferitele comportamente neconvenționale)	Toleranță relațională	Toleranță heterosexuală	Toleranță familială	Toleranță generală	Intoleranță generală
Adulter (sex extraconjugal)	2.20	5.40	1.84	4.61	1.50
Homosexualitate	6.95	3.66	1.60	8.88	1.55
Avort	4.56	5.13	6.16	8.47	1.68
Divorț	5.63	6.20	6.35	8.84	2.39
Relații sexuale întâmplătoare	2.21	5.60	1.71	5.47	1.53
Număr de cazuri	2238	1427	1729	1771	3378

prima care indică acceptare (de asemenea minimă). Totuși, probabil datorită analogiei cu notele din școală, mulți subiecți se raportează la nota 5 ca la o notă "din mijloc", fapt observabil prin aglomerarea răspunsurilor în dreptul valorii 5. De aceea, am inclus și valoarea 5 în categoria notelor care indică acceptarea.

Pornind de la acest consens al respingerii comportamentelor „deviante”, s-a ajuns la un consens al sfârșitului de secol, semnificativ mai tolerant. Prin urmare, atât vârstnicii cât și tinerii au atitudini relativ omogene, sub influența acestor consensuri trans-culturale. Adulții, care sunt persoane născute între 1944 și 1963, au integrat însă în educația lor niște diferențe marcante între culturile naționale, induse printre alți factori și de cortina de fier.

Analiza factorială a indicatorilor toleranței față de aceste comportamente (cu excepția prostituției, care nu a fost inclusă în toate chestionarele) indică o grupare similară a variabilelor (vezi Anexa 2.). În toate țările cu excepția Bulgariei, României și a Ucrainei, o componentă principală a datelor este dată de avort, divorț și homosexualitate, în timp ce a doua componentă este dată de adulter și relații sexuale întâmplătoare. Bulgaria asociază homosexualitatea cu cele din urmă; România și Ucraina ocupă o poziție intermediară.

Data fiind semnificația comparabilă a evaluărilor între cele opt state, am clasificat⁴ persoanele intervievate în cinci categorii, în funcție de toleranța lor declarată. Avem două categorii extreme și trei categorii intermediare. Cele două clase opuse sunt persoanele general tolerante (grupul 4), respectiv persoanele general intolerante (grupul 5). Categoriile intermediare includ persoane tolerante față de anumite aspecte, dar intolerante față de altele.

Grupul 3 include persoanele care sunt tolerante față de problemele care apar în interiorul unei relații familiale (avort, divorț), dar intolerante în rest. Acest grup pare să valorizeze puternic familia democratică, în înțelesul de cuplu heterosexual căsătorit, bazat pe înțelegere și afecțiune reciprocă. Dat fiind că această familie este definită printr-o relație armonioasă, prin consensul partenerilor, evenimentele care atentează la acest consens atentează la chiar existența familiei. Astfel, un copil nedorit (fie de nici unul, fie măcar de unul dintre parteneri) este considerat o problemă ce trebuie rezolvată pentru ca familia să-și continue existența. Conflictul de durată

între parteneri sunt un semn că entitatea familială deja a dispărut, divorțul fiind o recunoaștere normală a acestei situații de fapt. Aceste persoane, punând pe primul loc funcționalitatea familiei democratice, dezaprobă intens comportamentele care deviază de la acest model – fie că este vorba despre adulter (o încălcare gravă a normelor reciprocității), relații sexuale întâmplătoare (care nu sunt deci bazate pe afecțiunea și dedicarea partenerilor), sau homosexualitatea.

Grupul 1 este similar grupului 3, dar își extinde toleranța și asupra homosexualității. Persoanele din această categorie continuă să respingă adulterul și relațiile sexuale întâmplătoare. Este vorba probabil despre o atitudine de “permisiune condiționată de afecțiune” – încurajarea relațiilor afective de orice fel (fie ele heterosexuale sau homosexuale) și sprijinirea soluțiilor menite să rezolve problemele apărute în interiorul relației – precum avortul sau divorțul. Atât grupul 1 cât și grupul 3 resping sexualitatea extra-relațională. Diferența provine din acceptarea diferită a homosexualității – pe care grupul 1 o asimilează relației, dar grupul 3 o asimilează patologicului.

Grupul 2 include persoane tolerante față de toate comportamentele enumerate cu excepția homosexualității. Grupul 2 este un grup tolerant în general, dar pentru care relația intimă nu poate fi decât heterosexuală. Din diferite motive, care țin probabil mai puțin de etica religioasă (dată fiind toleranța lor pentru comportamente condamnate de biserică), aceste persoane manifestă o pronunțată aversiune față de homosexualitate.

Toate țările, cu excepția Franței, includ un procent ridicat de persoane intolerante. România, Polonia și Ucraina au cele mai multe persoane în această categorie. Țările est-europene, cu excepția Cehiei, își extind toleranța în special asupra comportamentelor din interiorul familiei convenționale – avortul

⁴ Clasificarea a fost făcută cu analiza *k-means cluster*. Deoarece cele opt esantioane au fost incluse ca atare în analiza cluster, distribuția reflectă în principal situația din Italia, Franța, Germania și Cehia, țările cu cele mai mari esantioane.

și divorțul (categoria 3). Bulgarii (și în mai mică măsură ucrainenii) au o proporție ridicată de persoane în general tolerante, dar cu aversiune față de homosexualitate. Cehia este mai degrabă similară Franței și Germaniei, cu un

procent ridicat de populație tolerantă necondiționat și de asemenea cu multe persoane care sprijină atât relațiile heterosexuale, cât și relațiile homosexuale.

Tabelul 12. Distribuția populației țărilor analizate în cele cinci categorii (%)

	Categorie					Total
	1	2	3	4	5	
(%)	Toleranță relațională	Toleranță heterosexuală	Toleranță familială	Toleranță generală	Intoleranță generală	
România	6	9	30	4	50	100
Bulgaria	8	22	28	9	33	100
Cehia	30	9	14	25	21	100
Polonia	13	7	20	9	52	100
Ucraina	10	15	23	6	46	100
Italia	29	15	9	15	32	100
Germania	28	11	10	24	27	100
Franța	22	22	14	26	16	100

Prin urmare, cele cinci categorii pot fi împărțite în două categorii *polare* – cei general toleranți, respectiv cei general intoleranți – și trei categorii oarecum *intermediare*. Grupările diametral opuse sunt distincte și ca profil socio-demografic, în timp ce grupările intermediare, cu excepția anumitor specificități, au un profil mai degrabă comun, situat ca valori între profilurile polare.

Condiții necesare unei căsnicii fericite: relații întemeiate, facilitate, și autonome

Persoanele intervievate au fost rugate să precizeze cât de importanți sunt diverși factori pentru o căsnicie fericită: foarte importanți, importanți, sau deloc importanți. Pentru a obține o oarecare comparabilitate internațională, am inclus în analiză un număr de șapte itemi care, în urma unei analize factoriale, se grupează similar în toate țările studiate (vezi Anexa 3).

O primă dimensiune a fericirii în căsnicie include *viața sexuală, locuirea*

separat de socri, și (cu excepția României și Poloniei) *un venit potrivit*. Pare să fie vorba despre o dimensiune a independenței cuplului, a *autonomiei* sale în raport cu diferite nevoi considerate presante (materiale, sexuale, privind locuința). Un cuplu cu locuință proprie, cu un venit suficient și cu o viață sexuală fericită este, în acest sens, un cuplu auto-suficient, care nu depinde de alții pentru a găsi satisfacții. O a doua dimensiune include *fidelitatea, aceeași credință religioasă, copiii și petrecerea timpului împreună* (în România și Polonia *venitul* se adaugă la această componentă). Este mai degrabă o dimensiune a armoniei sentimentale și spirituale, care indică gradul în care cei doi sunt nu numai iubiți, dar și prieteni și *parteneri*.

Am utilizat aceste șapte variabile drept criterii de clasificare a persoanelor din cele opt eșantioane, obținând patru grupări cu un profil distinct (vezi Tabelul 13).

Grupul 3 (“relația condiționată”) îi include pe cei care cred că toți factorii menționați sunt importanți pentru

asigurarea succesului unei căsnicii. Viața în cuplu pare o aventură dificilă. Persoanele din acest grup cred probabil că o familie este o construcție fragilă, dependentă de o serie întreagă de circumstanțe ale vieții individuale. Acestea sunt necesare, dar nu și suficiente pentru o relație fericită; ele sunt mai degrabă niște piedici ce trebuie să fie depășite, decât niște resurse ce trebuie să fie obținute. Viața în doi apare ca o cursă cu obstacole, în care pentru a câștiga este

nevoie atât de o mobilizare totală a energiilor, cât și de puțin noroc.

Grupul 2 ("relația nereligioasă") este alcătuit din persoane care, în ciuda convingerii că mulți factori contribuie la succesul unei căsnicii, cred că unul dintre ei este cu deosebire neimportant: credința religioasă comună. Având aceeași structură a convingerilor precum grupul 3, aceste persoane diferă prin faptul că sunt mai puțin religioase (după cum se va vede mai jos).

Tabelul 13. Clasificarea persoanelor în funcție de condițiile considerate importante pentru succesul unei căsnicii. Valori medii pentru fiecare grupare.

	Categorii			
	1	2	3	4
	Relație de parteneriat	Relație nereligioasă	Relație condiționată	Relație intimă
Locuire separat de socri	2.64	1.30	1.30	1.52
Viața sexuală	1.80	1.22	1.24	1.50
Un venit potrivit	1.92	1.58	1.46	1.98
Fidelitate	1.16	1.15	1.09	1.52
Aceeași credință religioasă	2.30	3.00	1.42	2.70
A avea copii	1.36	1.12	1.14	2.13
Petrecerea timpului împreună	1.78	1.40	1.31	2.19

Metodă: *k-mean cluster*. Valorile variază între 1 = "foarte important" și 3 = "deloc important"

Grupul 1 ("relația de parteneriat") îi include pe cei care cred că fidelitatea soților și copiii sunt factorii cu adevărat relevanți pentru viața în doi. De asemenea, ei cred că o credință religioasă comună, un venit potrivit și o locuință proprie sunt neimportante pentru fericirea conjugală. Comunicarea (petrecerea timpului împreună) și viața sexuală sunt importante, dar nu foarte. Acest grup consideră că relația este mai ales un parteneriat, bazat pe responsabilități comune asumate de cei doi. Familia este înțeleasă ca o unitate supraindividuală, un întreg care înseamnă mai mult decât membrii săi, simbolizat de fidelitate și de copii. Ei înțeleg condițiile materiale (banii și locuința) și credința religioasă comună ca pe niște factori externi relației propriu zise, care nu pot să îi influențeze

succesul. Într-un fel, succesul financiar și religia unei persoane îi sunt date, nefiind alese de ea. Acest grup crede că viața în doi depinde doar de eforturile partenerilor, și nu de banii lor sau de educația primită de la familia proprie. "Relația intimă" (categoria 4) grupează persoanele pentru care succesul căsnicii depinde mai ales de intimitate – anume, de viața sexuală și de locuirea separat de socri. Comparativ cu restul, ei acordă cea mai redusă importanță tuturor celorlalte condiții.

Este interesant să caracterizăm cele patru categorii de persoane și prin factorii pe care ele îi consideră a fi irelevanți. Dacă ne uităm în Tabelul 13 și căutăm valorile mai mari de 2,5 observăm că există câte una pentru fiecare grup, cu

excepția previzibilă a celor ce cred în „relația condiționată multiplu”.

Adepii parteneriatului consideră că locuirea separat de socri este cu deosebire irelevantă. Această opțiune este inteligibilă în lumina importanței deosebite pe care ei o acordă familiei, în sensul de *relații de rudenie* mai degrabă decât în sensul de *cuplu*. Familia apare ca locul unei *solidarități* deosebite și apreciate, solidaritate care de altfel îi conferă sens. Această solidaritate include desigur soții (fidelitatea), dar și copii și prin urmare se extinde asupra părinților

(socrilor). *Responsabilitatea* este atât produsul alianței, cât și cel al descendenței și, în această viziune, familia înseamnă mai mult decât orice grijă reciprocă.

După cum am văzut deja, grupul relației nereligioase elimină de pe lista factorilor importanți religia comună, aceasta fiind singurul aspect în care diferă cu adevărat de grupul „relației condiționate”. Categoria „relației intime” respinge tot religia comună, ceea ce este coerent cu accentul pe care îl pun pe sexualitate.

Tabelul 14. Distribuția eșantioanelor naționale în cele patru grupări

	Categorii privind determinarea succesului unei căsnicii				Total (%)
	Relație de parteneriat	Relație nereligioasă	Relație condiționată	Relație intimă	
România	32	16	41	12	100
Bulgaria	19	29	34	18	100
Cehia	29	36	16	19	100
Polonia	17	12	59	11	100
Ucraina	22	32	35	11	100
Italia	28	17	31	24	100
Germania	44	17	14	24	100
Franta	14	37	24	25	100

România, Bulgaria, Polonia, Ucraina și Italia au cea mai mare parte a persoanelor în categoria relațiilor condiționate. Cehia și Franța au cea mai mare parte a persoanelor în gruparea relațiilor nereligioase.

Relațiile de intimitate sunt caracteristice în special Italiei, Germaniei și Franței, din care aproximativ un sfert de persoane împărtășesc această viziune.

Țările cele mai omogene sunt România și Polonia, cu categoria modală a relațiilor condiționate, și Germania, cu categoria modală a relațiilor parteneriale.

Concepția asupra factorilor care determină succesul unei căsnicii este asociată cu toleranța privind comportamentele intime neconvenționale.

Adepii relațiilor condiționate sunt cei mai intoleranți: 47% dintre ei se află în categoria intoleranței generale. Ei sunt urmați de adepii relațiilor parteneriale, care sunt general intoleranți în proporție de 36%. Adepii relațiilor de intimitate sunt, în mod previzibil, cei mai toleranți: 30% dintre ei sunt general toleranți, față de numai 9% dintre adepii relației condiționate (vezi

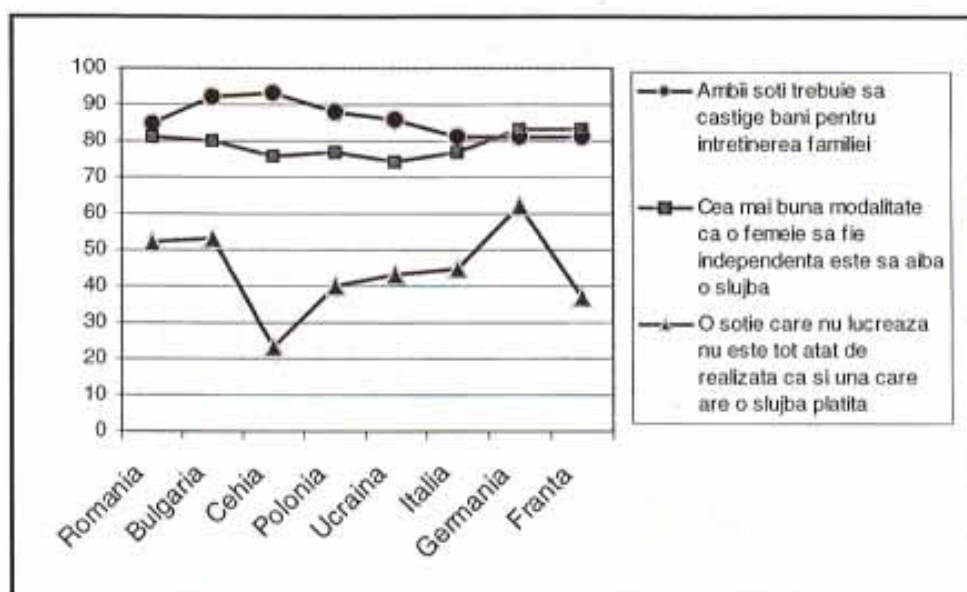
Anexa 4).

Femeile și munca plătită

Discuția despre munca femeilor în afara gospodăriei gravitează în jurul unor întrebări distincte. Cât de importantă este munca salariată pentru împlinirea în viață a femeii, pentru independența ei și pentru

bunăstarea ei? Aceste trei întrebări diferă în radicalism, ceea ce poate fi observat cu ușurință din distribuția răspunsurilor. Vârsta majoritate a persoanelor din toate țările cred că munca plătită contribuie la bunăstare (ambii soți trebuie să câștige bani); o proporție mai redusă dintre ei cred că ea este importantă pentru independența femeii și o proporție și mai mică de persoane cred că ea este importantă pentru auto-realizare.

Observăm că, în ciuda tuturor glumelor comparative despre români și nemți, românii și bulgarii vin imediat după germani în ceea ce privește importanța pe care o acordă muncii în autorealizarea femeii. După cum ne așteptam, germanii ocupă primul loc detașat. Francezii dar mai ales cehii sunt mai puțin convinși că munca este cheia împlinirii în viață, cel puțin în ceea ce le privește pe femei.

Graficul 1. Opinii despre responsabilitățile financiare ale femeilor

O altă întrebare importantă care apare în legătură cu munca plătită a femeilor este în ce măsură aceasta dăunează copiilor mici. Proporția românilor care cred că o mamă care lucrează este la fel de grijulie față de copiii săi este cea mai mare dintre toate statele analizate, în timp ce proporția românilor care cred că un copil mic va suferi dacă mama sa lucrează este cea mai mică. Există deci o valorizare puternică a simetriei rolurilor masculine și feminine în ceea ce privește munca în afara gospodăriei, bazată pe încrederea în capacitatea femeii de a îndeplini simultan rolurile de mamă și salariată. Această orientare nu este de altfel surprinzătoare, dacă ținem cont de integrarea femeilor în

forța de muncă salariată în timpul regimului comunist.

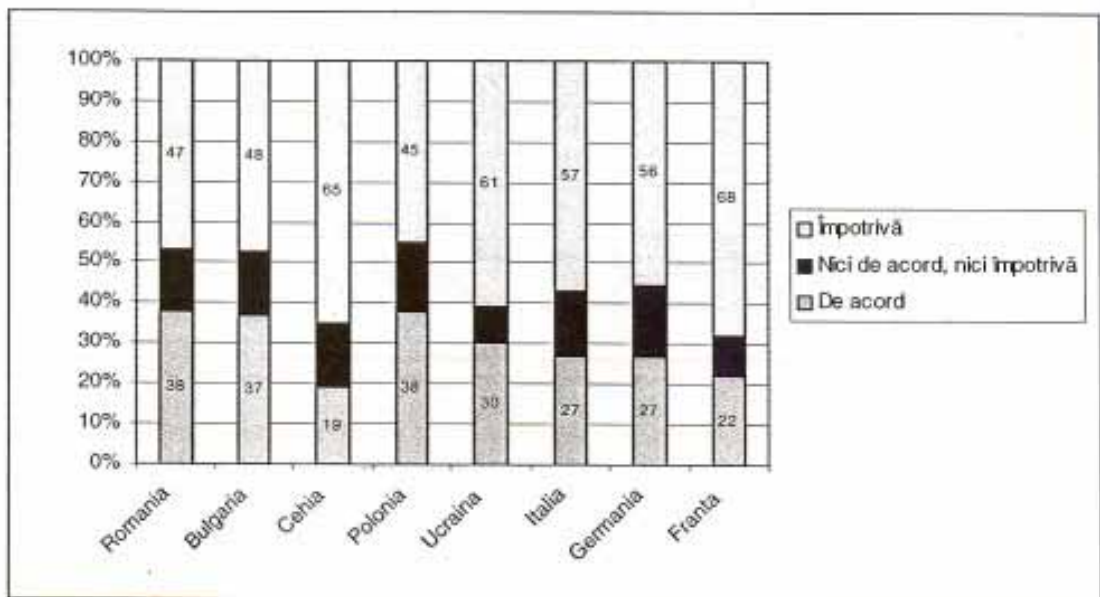
Această simetrie nu se extinde însă și în interiorul gospodăriei. Proporția de români care cred că tații pot avea grijă de copii la fel de bine ca și mamele este cea mai mică, comparativ cu celelalte națiuni. Circa 40% dintre românii intervievați nu sunt de acord cu această opinie, comparativ cu sub 20% în cazul polonezilor, ucrainenilor și francezilor. Dacă tații însă nu sunt părinți competenți, cum va fi echilibrată povara muncii domestice în condițiile muncii salariate a mamei? Probabil fie prin implicarea bunicilor, fie prin "a doua zi de muncă" a soțiilor.

Tabelul 15. Opinii despre responsabilitățile părintești ale femeilor

Procent răspunsuri afirmative:	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
In general, tații pot avea grijă de copii la fel de bine ca și mamele	57	60	67	84	81	69	73	80
O mamă care lucrează poate fi la fel de grijulie față de copiii săi ca și una care nu lucrează	83	78	81	53	83	64	75	77
Un copil preșcolar probabil va suferi dacă mama sa lucrează	47	60	47	77	73	81	55	56

Simetria din rolurile exterioare gospodăriei pare a fi vulnerabilă la situațiile de *criză*: românii, bulgarii și polonezii cred în cea mai mare măsură că *șomajul* justifică acordarea unei priorități mai mari bărbaților în obținerea unei

slujbe. Cehii și francezii sunt din nou cei mai liberali în această privință, două treimi dintre ei respingând ideea discriminării femeilor chiar în situația de șomaj (vezi Graficul 2.)

Graficul 2. "Când există puține locuri de muncă, bărbații au dreptul la slujbă mai mult decât femeile"

Pentru a asigura o minimă comparabilitate a datelor, am reținut în analiza ulterioară doar patru dintre cele șase variabile (vezi Tabelul 16), a căror grupare pe componente principale este similară în țările analizate (cu excepția Ucrainei, pe care din acest motiv am exclus-o din clasificare).

Grupând persoanele în funcție de răspunsurile lor la cele patru întrebări am obținut două categorii polare. Adepții simetriei muncii salariate resping afirmația că un copil preșcolar va suferi dacă mama sa lucrează și le acceptă pe celelalte, în timp ce adepții unei distribuții asimetrice de roluri răspund invers.

Tabelul 16. Clasificarea persoanelor din eșantioanele naționale (cu excepția Ucrainei) în funcție de opțiunile lor privind munca salariată. Valori medii ale categoriilor pentru cele patru variabile.

	Categorii	
	1	2
	Roluri simetrice	Roluri asimetrice
O mamă care lucrează poate fi la fel de grijulie fata de copiii sai ca si una care nu lucrează	1.55	2.89
Un copil preșcolar probabil va suferi daca mama sa lucrează	2.59	1.75
Cea mai buna modalitate ca o femeie sa fie independenta este sa aibă o slujba	1.75	2.26
Ambii soți trebuie sa câștige bani pentru întreținerea familiei	1.63	2.11

Metodă: k-means cluster. Valorile variază între 1 = "acord în foarte mare măsură" și 4 = "acord în foarte mică măsură"

Polonia și Italia au cele mai multe persoane adepte ale asimetriei muncii salariate, în timp ce în România sunt cele mai puține (vezi Tabelul 17). Cum și Polonia și Italia sunt țări catolice în care

religia este foarte importantă, este de presupus că în cazul lor Biserica catolică are un rol important în definirea rolurilor maritale.

Tabelul 17. Distribuția eșantioanelor naționale în funcție de cele două categorii

	Categorii		Total
	1	2	
	Roluri simetrice	Roluri asimetrice	
România	79.39	20.61	100
Bulgaria	73.44	26.56	100
Cehia	76.42	23.58	100
Polonia	48.40	51.60	100
Ucraina	-	-	-
Italia	51.55	48.45	100
Germania	67.77	32.23	100
Franța	71.42	28.58	100

Simetria distribuției rolurilor casnice este asociată semnificativ cu toleranța (vezi Anexa 6). Aproape trei sferturi dintre persoanele general tolerante sunt adeptele simetriei rolurilor, comparativ cu 57% dintre persoanele general intolerante. Simetria este de asemenea favorizată de grupul cu toleranță familială (72%), ceea ce este de înțeles prin faptul că ei valorizează familia democratică, în care fiecare

partener are dreptul să își aleagă viața.

Comportamente intime și caracteristici socio-demografice

În ce măsură configurațiile valorice pe care le-am obținut în urma clasificărilor au și o specificitate socio-demografică, dincolo de una națională? Pentru a afla acest lucru, am calculat în interiorul fiecărui eșantion național corelația dintre patru variabile socio-

demografice (vârsta, sexul, educația și religiozitatea⁵) și variabilele de interes.

De exemplu, în ceea ce privește gradul de toleranță, am alcătuit o variabilă ordinală cu patru valori, în funcție de numărul de comportamente față de care categoria respectivă de persoane este în general tolerantă. Astfel, variabila ia valoarea 0 pentru persoanele general intolerante, valoarea 1 pentru categoria de toleranță familială, valoarea 2 pentru toleranța relațională și valoarea 3 atât pentru toleranța heterosexuală cât și pentru toleranța generală (vezi Tabelul 11).

Corelațiile între gradul de toleranță și variabilele socio-demografice diferă de la țară la țară, dar există totuși un patern coerent de variație. Bărbații sunt mai toleranți decât femeile, fără însă ca asocierea să fie foarte puternică. Corelații mai intense găsim în rest: rezidenții localităților mari sunt semnificativ mai toleranți decât rezidenții localităților mici, tinerii sunt mai toleranți decât vârstnicii, cei educați mai toleranți decât cei puțin educați, și cei relativ nereligioși sunt mai toleranți decât cei religioși, chiar controlând mărimea localității (vezi Tabelul 18)

Tabelul 18. Corelații între gradul de toleranță și... (Coeficientul Tau B al lui Kendall)

	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
... sex masculin	0,062*	0,066*				0,078*	0,053*	
... mărimea localității ⁶	0,208**	0,100**	0,107**	0,178**		0,115**	0,45**	0,095**
... vârstă	-0,218**	-0,183**	-0,228**	-0,218**	-0,218**	-0,232**	-0,267**	-0,174**
... educație	0,229**	0,169**	0,141**	0,227**	0,082**	0,257**	0,196**	0,200**
... religiozitate, controlând mărimea localității ⁷	-0,205**		-0,247**	-0,260**	-0,121**	-0,332**	-0,270**	-0,222**

Coeficienții marcați cu * sunt semnificativi statistic pentru $p = 0,05$. Coeficienții marcați cu ** sunt semnificativi statistic pentru $p = 0,01$.

Analiza de regresie ne arată că sexul nu are nici o contribuție explicativă proprie în variația toleranței. Religiozitatea, mărimea orașului, vârsta și educația sunt sistematic semnificative statistic, cu puține excepții (Bulgaria și Ucraina fiind cazurile atipice).

Toleranța depinde deci în special de gradul de modernizare, reflectat în mediul de viață, în apartenența la o generație, și în modul personal de gândire așa cum este acesta format de educație și de religie.

⁵ Religiozitatea este măsurată dihotomic, având valoarea 1 dacă subiectul merge la biserică cel puțin o dată pe lună și 0 în rest.

⁶ Mărimea localității este măsurată pe o scală ordinală cu 8 valori.

⁷ Mărimea localității este aici măsurată dihotomic: sub sau peste 100.000 locuitori.

Tabelul 19. Coeficienți beta de regresie liniară în explicația toleranței

	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
R^2	0,11	0,08	0,16	0,17	0,07	0,16	0,15	0,08
Sex masculin		0,102**					0,054*	
Religiozitate	-0,121**		-0,197**	-0,212**	-0,079*	0,264**	-0,164**	-0,157**
Oras peste 100.000	0,163**		0,120**	0,115**		0,102**		0,113**
A divorțat							-0,085**	
Vîrsta	-0,118**	-0,163**	-0,221**	-0,199**	-0,241**	0,131**	-0,274**	-0,131**
Educație	0,123**	0,133**	0,135**	0,167**		0,167**	0,091**	0,129**

Coeficienții marcați cu * sunt semnificativi statistic pentru $p = 0,05$. Coeficienții marcați cu ** sunt semnificativi statistic pentru $p = 0,01$.

Un profil similar găsim în cazul concepțiilor privind simetria de roluri ocupaționale, cu excepția diferențelor de gen. În acest caz, bărbații se dovedesc mai conservatori, având o viziune mai puțin egalitaristă cu privire la implicarea femeilor pe piața muncii. Totuși, persoanele tinere, persoanele educate și cele nereligioase sunt și de data aceasta în mai mare măsură adepte ale unei relații deschise, simetrice. În ceea ce privește religiozitatea, observăm excepția Germaniei, unde valorizarea simetriei de rol este asociată pozitiv cu frecventarea bisericii (vezi Tabelul 20).

De asemenea, este vizibil faptul că în România, Bulgaria, Cehia și Ucraina

factorii socio-demografici au mai puțină relevanță decât în statele vestice și Polonia: distribuția opțiunilor este mai omogenă. O posibilă explicație ar oferi-o o discuție asupra cauzelor care au generat valorizarea simetriei de rol. În Europa estică, este vorba în mare măsură de *ideologia socialistă* și de modul în care aceasta a fost pusă în practică – pe când în statele vestice, simetria a fost generată mai degrabă de un proces de *individualizare* și modernizare. Aparatul ideologic socialist a prins sub tăvălugul său toate categoriile de populație – spre deosebire de modernizarea socială, care a fost și este trăită diferit în funcție de vîrstă, sex, educație sau religiozitate.

Tabelul 20. Corelații între simetria concepțiilor de roluri și... (Coeficientul Tau B al lui Kendall)

	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
... sex masculin			-0,119**	-0,113**		-0,108**	-0,097**	-0,087**
... vîrstă				-0,088**		-0,066**	-0,093**	-0,084**
... educație	0,098**			0,072*		0,152**	0,184**	0,129**
... religiozitate		-0,091**				-0,058*	0,158**	-0,088**

Coeficienții marcați cu * sunt semnificativi statistic pentru $p = 0,05$. Coeficienții marcați cu ** sunt semnificativi statistic pentru $p = 0,01$.

Clasificarea persoanelor în funcție de factorii relevanți pentru succesul căsniciei este și ea consonantă cu diferențe socio-demografice. Ceea ce am denumit „relația de parteneriat” și „relația condiționată” sunt specifice mai degrabă persoanelor mai vârstnice, mai slab educate și mai religioase. Dimpotrivă, „relația nereligioasă” și „relația intimă” sunt valorizate, după cum era de așteptat, de persoane tinere, educate și relativ nereligioase. Relația de parteneriat și relația nereligioasă sunt distribuite simetric între sexe, în timp ce relația condiționată este specifică mai ales femeilor, iar cea intimă este o opțiune predominant masculină.

Unde ne aflăm?

În ciuda legăturilor istorice dintre cultura română și cea franceză,

diferențele în ceea ce privește valorile familiale dintre cele două națiuni le situează practic la antipodi. Bucureștiul nu este nicidecum un “Mic Paris”.

Divergența este maximă în cazul toleranței față de comportamente intime neconvenționale – și în special în cazul homosexualității. De curând parizienii au ales un primar care se declară homosexual. Românii, pe de altă parte, sunt cei mai intoleranți dintre popoarele studiate – chiar mai intoleranți decât polonezii și italienii, deși aceștia din urmă se duc mai frecvent la biserică. Religiozitatea și urbanizarea sunt ambele factori explicativi relevanți pentru toleranță, având însă o importanță diferită de la stat la stat. Există însă variații internaționale substanțiale și după ce controlăm acești factori.

Tabelul 21. Diferențe în gradul de urbanizare și de religiozitate, între statele incluse în studiu

%	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
Persoane foarte tolerante (toleranță heterosexuală și generală)	11,3	26,3	31,4	13,4	17,3	27,3	30,7	42,2
Rezidenți în orașe cu peste 100.000 locuitori	32,4	29,9	26,6	28,7	50,1	24,2	55,5	47,1
Persoane religioase	46,0	21,8	12,6	77,7	17,7	53,2	24,1	12,3

De exemplu, observăm (vezi Tabelul 22) că persoanele nereligioase în România, de exemplu, sunt substanțial mai intolerante decât persoanele religioase din Franța în ceea ce privește homosexualitatea, și cam la fel de intolerante în ceea ce privește adulterul.

Cu excepția chestiunii homosexualității, persoanele relativ nereligioase din România sunt cam la fel de intolerante ca persoanele religioase din Cehia. În mod similar, cu excepția chestiunii homosexualității și a avortului, românii mai puțin religioși sunt la fel de (in)toleranți ca și italienii religioși.

Tabelul 22. Proporția de persoane intolerante față de comportamentele intime neconvenționale (nota 1 = "niciodată justificat"), în funcție de țară și de frecvența mersului la biserică (cel puțin lunar, sau mai rar)

Mergere lunar la biserică:	România		Bulgaria		Cehia		Polonia		Ucraina		Italia		Germania		Franța	
	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da	Nu	Da
Relațiile extraconjugale	66	79	39	39	37	60	52	71	56	65	39	61	37	54	35	63
Homosexualitatea	75	85	60	47	25	39	46	66	71	70	23	36	19	31	21	41
Avortul	33	49	18	23	10	40	22	51	29	49	18	44	16	45	12	34
Divorțul	27	39	15	22	05	20	13	30	21	39	09	27	09	23	07	16
Relații sexuale întâmplătoare	66	81	53	49	37	64	46	68	50	63	36	60	35	53	35	57
Prostituția	65	84			42	68			67	78	47	66	34	50		

De altfel, toleranța față de homosexualitate este cea care divide, într-un fel estul de vest. Italia, Franța și Germania sunt substanțial mai tolerante decât România, Bulgaria, Polonia și Ucraina. Cehia se alătură însă grupului vestic.

În ceea ce privește modul în care înțelegem iubirea și cauzele ei, ne situăm de asemenea în categoria mai tradiționalistă. Românii concep relațiile de cuplu fericite ca fiind ori intens determinate, ori partenoriale, spre deosebire de francezi, germani și italieni care acordă o importanță relativ ridicată relațiilor bazate pe intimitatea sexuală. Francezii și cehii înțeleg de asemenea căsnicia ca fiind condiționată – dar nu de religie.

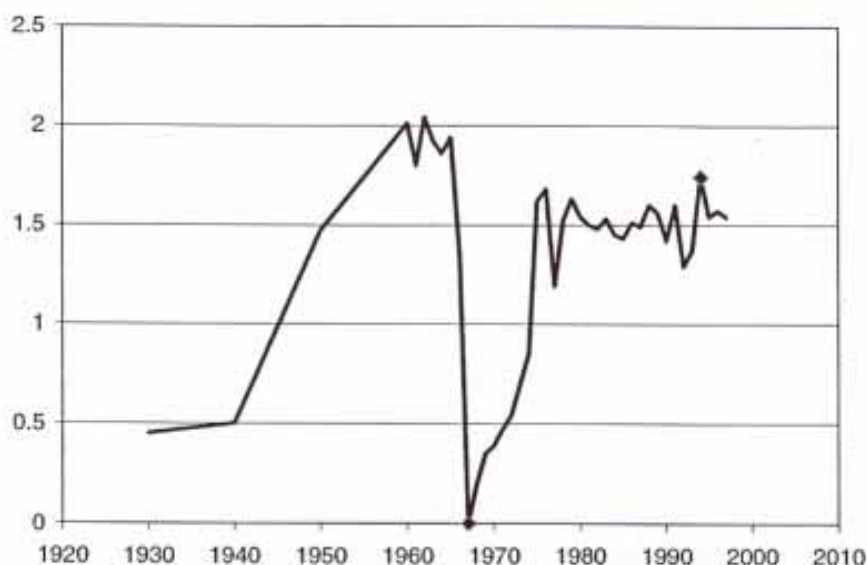
Românii sunt însă cei mai înclinați spre favorizarea implicării femeii pe piața muncii, deci spre o simetrie în exterior a relației. Românii nu sunt îngrijorați de consecințele pe care munca salariată a mamei le poate avea pentru copii, și cred că soțul și soția sunt în egală măsură îndreptățiți și responsabili să aducă un venit în gospodărie.

Paradoxal însă, românii par a fi însă printre cei mai asimetrici când este vorba de distribuția rolurilor parentale, având cea mai puțină încredere în capacitatea taților de a îngriji copiii. Conjugarea acestor două atitudini impune

probabil femeilor o "a doua zi de muncă" acasă, în gospodărie, după încheierea celor opt ore de muncă plătită.

Schimbări survenite în România în perioada 1993 – 1999

Ce s-a schimbat în modul în care românii înțeleg și practică relațiile de familie în ultimii ani ai tranziției? Analizând datele statistice agregate, V. Ghețau observă că asistăm la o conservare a unui model cultural al căsătoriei definit prin preferința ridicată pentru *legalizarea* relației, proporție scăzută a *celibatului definitiv* și vârstă tânără la încheierea căsătoriei (Ghețau 2000, p. 27). *Divorțialitatea* a rămas de asemenea relativ stabilă, oscilând în jurul unei valori medii de aproximativ 1,5 la mie (vezi și graficul de mai jos). În cazul particular al divorțialității, putem observa impactul puternic al legislației (scăderea practic la zero a divorțialității în 1967, ca urmare a legislației restrictive introduse în anul anterior, și valoarea maximă atinsă în 1994, ca urmare a liberalizării legislației). În spatele acestor oscilații induse de legi, evoluția societății este însă destul de clară pe termen mai lung: o creștere accentuată a divorțialității din anii '30 în anii '60, urmată de o restabilizare la o valoare mai scăzută în anii '80-'90. Ultimii douăzeci de ani nu indică o schimbare clară.

Graficul 3. Evoluția ratei divorțialității (număr de divorțuri la 1000 de locuitori) -
Sursă: Anuarul Statistic 1997 și 1998

În ceea ce privește *fertilitatea*, în care declinul este evident, V. Ghețău observă însă că "ceea ce surprinde nu este însă scăderea, ci faptul că după dramatica evoluție a fenomenului dinaintea de 1990 nivelul fenomenului nu a coborât sub 10 la mie, așa cum s-a întâmplat în cele mai multe dintre țările aflate în tranziție, încă din 1993 - 1994" (Ghețău 2000, p. 26). Mai mult, observă V. Ghețău, în anii 1997 - 1998 asistăm la o veritabilă creștere a natalității. Aceasta este determinată, în opinia sa, de dorința de recuperare a părinților care au amânat o perioadă nașterea celui de-al doilea (sau al treilea) copil în speranța unor vremuri mai bune - dar care deja nu mai aveau timp să aștepte (p. 27).

Totuși, *vârsta medie la prima căsătorie* a crescut din 1991 în 1997 cu aproximativ un an și pentru femei și pentru bărbați (dar numai cu șase luni pentru femeile din mediul rural) ajungând la aproximativ 26 de ani la bărbați și 23 de ani la femei. Proporția căsătoriilor la vârste sub 20 de ani a scăzut, în timp ce proporția căsătoriilor între 25 și 29 de ani

a crescut spectaculos. De asemenea, ponderea *recăsătoririlor* în totalul căsătoriilor a crescut sistematic în perioada 1991-1997, de la 8.2% la 11.3% pentru femei, și de la 9.4% la 12.8% pentru bărbați⁸.

În ansamblu, evoluția indicatorilor demografici indică o schimbare incertă, variabilă de la un tip de comportament la altul.

Date de anchetă

Pentru a surprinde mai exact schimbările apărute, am analizat eșantioanele românești pe categorii de vârstă.

Importanța familiei, muncii, prietenilor, timpului liber și politicii au rămas neschimbate în ultimii ani (din 1993 în 1999) - ceea ce s-a schimbat însă este importanța religiei, care a crescut semnificativ. De asemenea, relevanța religiei s-a extins considerabil în toate domeniile - atât cel personal, spiritul, cât și cel familial și social.

⁸ Vezi Anuarul Statistic 1998 și 1997, Comisia Națională de Statistică.

Tabelul 23. Schimbări survenite în relevanța bisericii pentru diferite tipuri de probleme

În general, credeți că biserica oferă răspunsuri potrivite la...	Sub 30 de ani		30 - 45 ani		45 - 60 ani		Peste 60 de ani	
	1993	1999	1993	1999	1993	1999	1993	1999
Problemele morale și nevoile individului	50	74	54	78	71	83	77	86
Problemele vieții de familie	43	73	45	70	61	85	67	86
Nevoile spirituale ale oamenilor	72	85	72	90	85	90	85	91
Problemele sociale din țară	22	38	28	45	34	58	51	67

Diferențele subliniate sunt semnificativ diferite de zero, cu o probabilitate de eroare mai mică decât $p = 0.05$

Extinderea religiozității este însoțită de extinderea intoleranței pentru comportamentele intime neconvenționale - cu excepția notabilă a homosexualității, față de care intoleranța scade (în categoriile intermediare de vârstă

scăderea este semnificativă statistic). Aceste schimbări se întâlnesc și pentru persoanele care cred că religia este foarte importantă în viață, și pentru persoanele pentru care religia este mai puțin importantă.

Tabelul 24. Schimbări survenite în toleranța față de comportamentele intime neconvenționale

		Sub 30 de ani		30 - 45 ani		45 - 60 ani		Peste 60 de ani	
		1993	1999	1993	1999	1993	1999	1993	1999
Proporția răspunsurilor "niciodată justificat"	Relații extraconjugale	46	56	59	72	67	74	74	84
	Homosexualitatea	73	70	88	72	94	88	93	91
	Avortul	14	34	17	32	26	43	37	51
	Divorțul	16	25	18	22	25	36	35	46
	Prostituția	63	62	76	68	90	77	88	87

Diferențele subliniate sunt semnificativ diferite de zero, cu o probabilitate de eroare mai mică decât $p = 0.05$

Observăm totuși o diferență interesantă între femei și bărbați. Creșterea toleranței față de persoanele homosexuale se datorează în special femeilor. Acestea erau mai intolerante decât bărbații în 1993, dar ajung

aproximativ la fel de intolerante ca aceștia în 1999 – în timp ce atitudinea bărbaților nu se schimbă semnificativ. Bărbații sunt mai toleranți decât femeile în ceea ce privește adulterul sau prostituția, dar la fel de toleranți în ceea ce privește avortul și divorțul.

Tabelul 25. Diferențe de toleranță între femei și bărbați, în 1993 și 1999

"Niciodată justificate":	1993		1999	
	Femei	Bărbați	Femei	Bărbați
Relații extraconjugale	70	51	78	65
Homosexualitatea	89	83	78	81
Avortul	24	22	40	40
Divorțul	23	22	34	31
Prostituția	85	71	81	66

Diferențele subliniate sunt semnificativ diferite de zero, cu o probabilitate de eroare mai mică decât $p = 0.05$

Putem clasifica persoanele din eșantion în trei categorii de toleranță – atât în 1993, cât și în 1999. O primă categorie sunt persoanele intolerante în general. Urmează apoi o categorie de persoane tolerante (care dau note medii

de trecere tuturor comportamentelor cu excepția homosexualității în 1993 și a adulterului în 1999). O categorie intermediară sunt cei care sunt toleranți doar față de *comportamentele din interiorul familiei* (avortul, divorțul), respingându-le clar pe celelalte.

Tabelul 26. Clasificarea persoanelor din cele două eșantioane în trei categorii, în funcție de toleranță (note medii; notele variază de la 1= „niciodată justificat” la 10 = „totdeauna justificat”)

	1993			1999		
	1	2	3	1	2	3
	Intoleranți	Toleranți	Toleranți familială	Intoleranți	Toleranți	Toleranți familială
Relații extraconjugale	1.55	6.26	2.19	1.49	4.39	1.84
Homosexualitatea	1.10	4.04	1.18	1.21	5.80	1.33
Avortul	2.15	8.01	6.37	1.81	6.44	6.38
Divorțul	2.21	8.27	6.50	2.14	7.63	6.44
Prostituția	1.16	5.84	1.43	1.25	6.21	1.78

Observăm că profilurile medii ale celor trei grupări sunt asemănătoare. Notele date de persoanele intolerante și de cele tolerante rămân practic neschimbate de la un an la altul; în ceea ce privește persoanele tolerante însă, se schimbă aprecierea homosexualității și a adulterului (Tabelul 26).

Proporția persoanelor tolerante în general este de aproximativ 13% în

clasificările din ambii ani (vezi Tabelul 27, primul rând). Proporția de persoane din categoria intoleranților crește în 1999 în timp ce proporția celor cu toleranță familială scade.

Observăm de asemenea că persoanele tolerante sunt mai tinere și mai probabil bărbați decât cele intolerante. Persoanele cu toleranță familială au un profil demografic intermediar.

Tabelul 27. Scurtă clasificare a celor trei categorii

	1993			1999		
	1	2	3	1	2	3
	Intoleranți	Toleranți	Toleranta familială	Intoleranți	Toleranți	Toleranta familială
Proporție din total eșantion (%)	40,49	12,65	46,86	52,69	13,64	33,68
Vârsta medie	48.78	32.50	43.53	47.94	36.10	44.24
Proporție de bărbați	0.47	0.67	0.45	0.47	0.56	0.49

În ceea ce privește simetria responsabilităților casnice, observăm că tendințele diferă. Mai multe persoane cred în 1999 decât în 1993 că femeile pot să lucreze fără ca acest lucru să afecteze negativ familia. Totuși, mai puțini cred că ambii soți trebuie să câștige bani pentru întreținerea familiei – poate ca rezultat al creșterii șomajului, care scade aspirațiile de găsire a unui loc de muncă. Totuși, paradoxal, valorizarea muncii femeilor a crescut pentru toate vârstele: mai mulți români cred că prin muncă femeile devin independente. Asistăm deci la un decalaj

crescând între ceea ce este dorit și ceea ce este subiectiv considerat posibil.

Tinerii în general devin mai sceptici față de rolul de aducător de venit al mamei (vezi Tabelul 28). În condițiile în care presiunea ideologică spre angajarea femeilor a dispărut, locurilor de muncă sunt mai greu de găsit datorită șomajului iar accesibilitatea serviciilor sociale furnizate de stat (creșe, grădinițe) a scăzut, unii tineri par să se reorienteze spre rolurile conjugale tradiționale. Acest scepticism rămâne însă o poziție net minoritară.

Tabelul 28. Schimbări survenite în simetria distribuției rolurilor casnice

(%)	Sub 30 de ani		30 - 45 ani		45 - 60 ani		Peste 60 de ani	
	1993	1999	1993	1999	1993	1999	1993	1999
O mamă care lucrează poate fi la fel de grijulie față de copii săi ca și una care nu lucrează	91	82	83	88	83	81	79	80
Un copil preșcolar probabil va suferi dacă mama sa lucrează	47	43	60	42	66	48	60	56
O soție care nu lucrează este tot atât de realizată ca și una care are o slujbă plătită	37	48	47	48	53	47	60	51
Cea mai buna modalitate ca o femeie să fie independentă este să aibă o slujbă	73	76	67	80	68	88	63	82
Ambii soți trebuie să câștige bani pentru întreținerea familiei	93	80	90	85	91	87	91	89

Diferențele subliniate sunt semnificativ diferite de zero, cu o probabilitate de eroare mai mică decât $p = 0.05$

În ceea ce privește determinanții unei căsnicii fericite, a crescut importanța credinței religioase, a venitului și a fidelității. Viața sexuală își păstrează aceeași importanță, dar crește de asemenea rolul atribuit gusturilor și intereselor comune. În ansamblu, asistăm

la o creștere a importanței subiective a determinărilor succesului unei relații. Cu alte cuvinte, românii au mai puțină încredere acum că viața în doi va merge „de la sine”; obstacolele par mai greu de trecut, exigențele se multiplică.

Tabelul 29. Schimbări survenite în evaluarea importanței diferiților factori pentru succesul unei căsnicii

Proporția persoanelor care cred că factorul respectiv este "foarte important": (%)	Sub 30 de ani		30 - 45 ani		45 - 60 ani		Peste 60 de ani	
	1993	1999	1993	1999	1993	1999	1993	1999
Soții sa fie credincioși unul altuia (Fidelitatea)	73	80	75	82	79	84	81	85
Viața sexuală (Potrivire sexuală)	69	62	59	52	55	48	50	34
Sa discute despre interesele comune (Gusturi și interese comune)	43	61	44	57	43	58	44	49
Un venit potrivit (convenabil)	40	52	49	52	46	58	45	55
Aceeași credință religioasă (Convingeri religioase comune)	17	29	23	34	37	47	51	53

Încotro ne îndreptăm?

G. Ghebrea și R. Tessier observau în 1994 că "după revoluția din 1989 schimbarea se aseamănă mai degrabă cu un proces de *modernizare* decât cu o fază liminală ce ar conduce la un *eventual model postmodern*. (...) Vedem aici, mai degrabă, semnele unui model proto-modern în care familia joacă rolul oazei protectoare și în care spiritul de clan al familiei lărgite rămâne încă foarte puternic" (Ghebrea și Tessier 1994, p. 476, subl.n.). În 1999 acest model postmodern, oricât ar fi însemnând el, pare la fel de îndepărtat. Toleranța populației României a scăzut, relațiile intime par din ce în ce mai mult determinate de factori exteriori cuplului însuși; importanța religiei crește atât în general, cât și în ceea ce privește familia. Tinerii par chiar mai sceptici decât odinioară în ceea ce privește munca salarială a femeii. Dacă există o tendință în aceste schimbări, ea pare să fie mai degrabă spre un (nou ?) model de tip tradițional, decât spre un model de relație pură.

Concluzii

Dacă ne reîntoarcem la ipotezele de plecare, observăm că unele dintre ele par a se confirma, în timp ce altele sunt infirmate de date. În ceea ce privește relația pură, am identificat în general o varietate de comportamente. Toleranța

oscilează între două categorii polare, net distincte: toleranța generală, respectiv intoleranța generală. Alte trei categorii ocupă o poziție relativ intermediară, fiind definite de atitudinea față de homosexualitate (acceptare sau aversiune) și de atitudinea față de problemele specifice relațiilor stabile (divorțul și avortul). Observăm deci o varietate considerabilă a structurilor toleranței.

Destul de variate sunt persoanele și în ceea ce privește gradul de întemeiere a relațiilor de cuplu. În acest caz, atitudinile polare sunt ele însele divizate. Pe de o parte, avem tipul de relație-parteneriat și tipul de relație condiționată; pe de altă parte, avem relațiile nereligioase și relațiile de intimitate.

În cazul simetriei de roluri, am obținut două categorii de opțiuni: simetrice, respectiv asimetrice.

Grupările de indivizi mai tolerante, cu relații de intimitate și care valorizează simetria sunt mai tinere, mai educate și mai puțin religioase decât celelalte. De asemenea, ele cuprind mai degrabă bărbați decât femei. Culturile occidentale (Franța, Germania și în mai mică măsură Italia) sunt în mai mare măsură dominate de toleranță și relații pure; acestui grup i se alătură însă și Cehia. România împărtășește un profil comun cu vecinele Bulgaria și Ucraina – dar uneori și cu Polonia și Italia, țări foarte religioase.

Valori europene în relațiile intime. Studiu comparativ

Religiozitatea joacă un rol important în explicație, dar nu o epuizează. Pe o astfel de hartă a concepțiilor privind intimitatea, România se află foarte aproape de polul tradițional – cu excepția simetriei de roluri între bărbați și femei. Diferențele în cultura intimității între România și, de exemplu, Franța, sunt enorme.

În ceea ce privește variația culturilor naționale, ea este maximă în cazul tinerilor în ceea ce privește comportamentele familiale, dar nu și în ceea ce privește toleranța. Adulții sunt

purtătorii diferențelor naționale de toleranță, vârstnicii și tinerii participând mai degrabă la consensurile europene specifice vremii lor.

Schimbările din România în ultimii șapte ani indică o tendință spre un model neo-tradițional, împreună însă cu anumite trăsături de modernizare.

Ipoteza unei evoluții în direcția relației pure și a dragostei confluențe este destul de net infirmată.

Anexa 1. Volumele eșantioanelor naționale

	România	Bulgaria	Cehia	Polonia	Ucraina	Italia	Germania	Franța
Volumul eșantionului (persoane)	1146	1000	1908	1095	1195	2000	2036	1615

Anexa 2. Analiză factorială a toleranței față de comportamentele intime neconvenționale. Matricea rotită a componentelor. Metodă de extracție: au fost extrase două componente principale pentru fiecare țară. Metodă de rotație: Varimax cu normalizare Kaiser.

	România		Bulgaria		Cehia		Polonia		Ucraina		Italia		Germania		Franța	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Avort	0.88	0.07	0.21	0.90	0.86	0.16	0.84	0.13	0.90	0.18	0.84	0.18	0.83	0.29	0.86	0.20
Divorț	0.89	0.13	0.31	0.85	0.86	0.21	0.84	0.18	0.87	0.26	0.81	0.33	0.82	0.34	0.86	0.21
Homosexualitate	0.51	0.41	0.69	0.23	0.76	0.13	0.72	0.27	0.45	0.54	0.79	0.15	0.85	0.14	0.71	0.27
Relații sexuale extraconjugale (adulter)	0.22	0.78	0.79	0.24	0.13	0.88	0.13	0.93	0.20	0.84	0.16	0.88	0.21	0.86	0.18	0.88
Relații sexuale întâmplătoare	0.02	0.85	0.81	0.20	0.21	0.85	0.52	0.56	0.18	0.85	0.27	0.82	0.27	0.83	0.31	0.81
Varianță explicată (%)	37.4	30.5	37.9	33.5	42.5	31.4	44.3	26.0	36.6	36.3	41.8	32.3	43.71	33.0	42.1	31.6
	5	8	5	8	3	3	6	5	6	8	4	7	3	7	1	

Anexa 3. Analiză factorială a condițiilor unei căsnicii fericite. Matricea rotită a componentelor. Metodă de extracție: au fost extrase două componente principale pentru fiecare țară. Metodă de rotație: Varimax cu normalizare Kaiser.

	România		Bulgaria		Cehia		Polonia		Ucraina		Italia		Germania		Franța	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Separat de socri	0.01	0.76	0.81	0.02	-0.12	0.72	-0.02	0.77	0.75	-0.07	-0.20	0.68	0.00	0.66	-0.13	0.77
Viața sexuală	0.16	0.77	0.71	0.22	0.12	0.71	0.11	0.75	0.76	0.07	0.02	0.75	-0.03	0.78	0.11	0.75
Venit potrivit	0.49	0.27	0.59	0.16	0.15	0.51	0.41	0.35	0.53	0.12	0.23	0.44	0.01	0.35	0.28	0.40
Fidelitate	0.65	0.10	-0.14	0.80	0.70	-0.01	0.67	-0.09	0.04	0.72	0.60	-0.08	0.59	-0.09	0.70	-0.04
Aceeași religie	0.64	-0.30	0.18	0.44	0.43	-0.10	0.70	-0.03	-0.06	0.63	0.62	-0.03	0.49	-0.23	0.39	-0.03

Cosima Rughiniș

Copiii	0.65	0.06	0.17	0.58	0.54	0.19	0.62	0.29	0.12	0.57	0.71	0.05	0.69	0.11	0.68	0.17
Timp împreună	0.59	0.35	0.33	0.59	0.62	0.25	0.53	0.37	0.44	0.52	0.56	0.32	0.60	0.34	0.68	0.20
Varianță explicată (%)	26.5 7	20.8 6	24.2 9	22.7 6	20.1 7	19.7 9	25.4 1	21.6 1	23.5 4	21.8 5	23.6 8	19.0 5	20.3 2	19.3 6	24.1 4	19.8 9

Anexa 4. Relația între concepția asupra condițiilor unei căsnicii fericite, și toleranța față de comportamente neconvenționale

		<i>Determinarea succesului unei casnicii</i>				Total
		Relație de parteneriat	Relație nereligioasă	Relație condiționată	Relație intimă	
Toleranță față de comportamentele intime neconvenționale	Toleranță relațională	22.26	24.60	17.59	22.12	21.46
	Toleranță heterosexuală	11.73	15.32	9.76	19.17	13.50
	Toleranță familială	16.95	19.50	16.69	11.78	16.50
	Toleranță generală	13.31	19.42	9.00	30.34	16.88
	Intoleranță generală	35.75	21.16	46.95	16.59	31.66
Total		100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Coefficientul de asociere chi pătrat este semnificativ cu o probabilitate de eroare de 0.00%

Anexa 5. Analiză factorială a variabilelor care descriu distribuția rolurilor casnice. Matricea rotită a componentelor. Metodă de extracție: au fost extrase două componente principale pentru fiecare țară. Metodă de rotație: Varimax cu normalizare Kaiser.

	România		Bulgaria		Cehia		Polonia		Ucraina		Italia		Germania		Franța	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
O mamă care lucrează poate fi la fel de grijulie față de copiii săi ca și una care nu lucrează	0.26	0.76	0.26	0.75	0.38	-0.70	0.14	-0.82	0.68	0.03	0.28	0.75	0.73	0.42	0.24	0.79
Un copil preșcolar probabil va suferi dacă mama sa lucrează	0.20	-0.78	0.12	-0.84	0.23	0.83	0.13	0.83	0.05	0.99	0.11	-0.86	-0.92	-0.05	0.11	-0.85
Cea mai bună modalitate ca o femeie să fie independentă este să aibă o slujbă	0.80	-0.13	0.84	-0.01	0.71	-0.12	0.81	-0.07	0.70	-0.03	0.83	0.07	0.05	0.88	0.82	0.10
Ambii soți trebuie să câștige bani pentru întreținerea familiei	0.81	0.18	0.84	0.12	0.76	0.10	0.82	0.06	0.75	0.12	0.84	0.06	0.32	0.71	0.83	0.00
Varianță explicată (%)	34.7 6	30.8 0	37.3 2	31.7 9	31.8 2	29.9 1	34.3 7	33.9 6	37.7 5	25.1 6	36.9 8	32.6 8	36.9 3	36.4 6	35.6 3	34.2 4

Anexa 6. Relația între toleranță și simetria rolurilor casnice

		Toleranța față de comportamentele intime neconvenționale					Total
		Toleranță relațională	Toleranță heterosexuală	Toleranță familială	Toleranță generală	Intoleranță generală	
Distribuția rolurilor casnice	Roluri simetrice	67.7%	67.1%	72.9%	74.0%	57.2%	66.5%
	Roluri asimetrice	32.3%	32.9%	27.1%	26.0%	42.8%	33.5%
Total		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Coeficientul de asociere chi pătrat este semnificativ cu o probabilitate de eroare de 0.00%

Anexa 7. Volumul eșantioanelor românești din 1993 și 1999, pe categorii de vârstă

	Anul anchetei	
	1993	1999
Volumul eșantionului, din care (%):	1103	1146
Sub 30 de ani	26.84	23.21
30 - 45 ani	28.38	26.61
45 - 60 ani	24.21	24.26
Peste 60 de ani	20.58	25.92
Total	100.00	100.00

Bibliografie

- Ariès, Phillipe, (1998) a. *Căsătoria indisolubilă*, în Phillipe Ariès și André Béjin (coord.), *Sexualități occidentale*, Antet, București
- Ariès, Phillipe, (1998) b. *Dragostea în căsătorie*, în Phillipe Ariès și André Béjin (coord.), *Sexualități occidentale*, Antet, București
- Ariès, Phillipe, (1998) c. *Reflecții asupra istoriei homosexualității*, în Phillipe Ariès și André Béjin (coord.), *Sexualități occidentale*, Antet, București
- Béjin, André, (1998). *Căsătoria extraconjugală de astăzi*, în Phillipe Ariès și André Béjin (coord.), *Sexualități occidentale*, Antet, București
- Druță, Florin, (1998). *Psihosociologia familiei*, Editura didactică și pedagogică, București
- Elster, Peter, Loek Halman și Ruud de Moor, (1993). *Value Shift in Western Societies*, în Peter Elster, Loek Halman și Ruud de Moor (editori), *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press
- Férreol, Gilles, (1994). *Se poate vorbi de o criză a familiei?*, în *Sociologie românească*, nr. 5 / 1994.

- Foucault, Michel, (1995) *Istoria sexualității*, 1995. Editura de Vest, Timișoara
- Ghebrea, Georgeta, și Roger Tessier, (1994). Cuplul și familia românească: menținerea precară a familiei tradiționale, în *Sociologie românească*, nr. 5 / 1994, Giddens, Anthony, 2000. *Transformarea intimității*, Antet, București
- Ghețau, Vasile, (2000). *Demografia anilor 90 și populația tânără*, în Mihăilescu, Ioan (coord.), Un deceniu de traziție. Situația copilului și a familiei în România, UNICEF
- Hardyment, Christina, (2000). *Viitorul familiei*, Editura științifică, București
- Iluț, Petre, (2000). *Iluzia localismului și localizarea iluziei*, Polirom, Iași
- Jallinoja, Riita, (1994). Alternative Family Patterns; Their Lot In Family Sociology And In The Life-Worlds Of Ordinary People, în *Innovation: The European Journal of Social Sciences*, martie 1994, Vol. 7, nr. 1
- Krause, D., (1996). *Luhmann - Lexikon. Eine Einfuehrung in das Gesamtwerk von Niklas Luhmann*, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart
- Luhmann, Niklas, (1986). *Love as Passion*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts
- Mihăilescu, Ioan, (1999). *Familia în societățile europene*, Editura Universității din București
- Mihăilescu, Ioan, (2000). *De la familie la familie*, în Mihăilescu, Ioan (coord.), Un deceniu de traziție. Situația copilului și a familiei în România, UNICEF, București
- Mitrofan, Iolanda, 1993. Schimbări și tendințe în structura și funcțiile familiei din țara noastră, în *Revista română de sociologie*, nr. 5 – 6 / 1999,
- Moss, Barry F. și Schwebel, Andrew I., Marriage And Romantic Relationships. Defining Intimacy In Romantic Relationships, în *Family Relations*, ianuarie 1993, Vol. 42 nr. 1
- Pollak, Michael, (1998). *Homosexualitatea masculină sau: fericirea în ghetto?* în Phillipe Ariès și André Béjin (coord.), *Sexualități occidentale*, Antet, București
- Prost, Antoine, (1997). *Frontierele și spațiile privatului*, în Phillipe Ariès și Georges Duby, *Istoria vieții private*, Meridiane, București
- de Rougemont, Denis, (2000). *Iubirea și Occidentul*, Univers, București
- Toffler, Alvin, (1972). *Future Shock*, Bantam Books, New York
- Toma, Dolores, (1992). *Formele pasiunii*, Meridiane, București
- Van den Akker, Piet, Loek Halman și Ruud de Moor, (1993). *Primary Relations in Western Societies*, în Peter Elster, Loek Halman și Ruud de Moor (editori), *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press
- Voinea, Maria, 1994. Restructurarea familiei: modele alternative de viață, în *Sociologie Românească*, nr. 5 / 1994,
- Voinea Maria, (2000). *Familia tânără – particularități socio-demografice în perioada de tranziție*, în Elena Zamfir, Ilie Bădescu, Cătălin Zamfir (coord.), *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, Editura Expert, București

Abstract

The paper explores contemporary values that guide behaviour in intimate relationships. The approach is comparative, focusing on eight countries (Romania, Bulgaria, Ukraine, Poland, Czech Republic, France, Germany, Italy).

The analysis is structured in three parts:

1. A theoretical discussion concerning the changes in intimate relationships brought about by modernisation. The discussion is centred on the concepts of romantic love and pure relationship (A. Giddens)

2. Comparative analysis of the eight countries mentioned above (1999), concerning four issues:

- *Family behaviour,*
- *Tolerance towards non-conventional intimate behaviours (homosexuality, prostitution, abortion, divorce, casual sex, adultery),*
- *Requirements for a good marriage, and*
- *Valuing participation of women in paid work.*

3. Comparative analysis of the Romanian society in the period of 1999 – 1993, assessing the changes that appeared along the same four directions.